

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra estetiky

BAKALÁRSKA PRÁCA

Jana Slančíková

Problém architektúry v myslení Jana Patočku

**Problems of Architecture in Jan Patočka's
Thoughts**

Vedúci práce: PhDr. Miloš Ševčík, Ph.D.

Praha 2013

Rada by som poďakovala vedúcemu svojej práce PhDr. Miloši Ševčíkovi, Ph.D., za jeho vytrvalé odpovedanie na moje otázky a pomoc s usmernením práce.

Ďalej potom priateľovi Josefu Zelenkovi a svojej rodine za ich neustálu podporu a tiež Světlaně Kopřivové za veľkú všestrannú pomoc.

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola použitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo toho istého titulu.

V Prahe dňa 10. 1. 2013

.....

Jana Slančíková

Abstrakt

Práca sa zaoberá rozborom Patočkovho náhľadu na umelecké dielo architektonické. Snaží sa tiež postihnúť a vysvetliť základné fenomény, ktoré túto problematiku sprevádzajú.

Patočka vníma umelecké dielo ako nástroj vyjavovania pravdy a architektúru v tejto súvislosti ako miesto stretávania a prelínania sa dvoch podstát jedného sveta – svetskú a transcendentnú. Prístup k vnímaniu architektúry je v práci stopovaný od problematiky „bytia človeka na svete“, cez jeho vnímanie priestoru až po vnímanie architektonického priestoru ako človeku primárne vlastného umiestnenia, „zasadenia sa do sveta“.

Z tohto hľadiska pristupujeme k hypotéze, že Patočka vnímal vzťah človeka k dielu architektonickému ako proces odhaľovania svojej existencie a možnosť zachytenia, prieniku k podstate samotného bytia, vďaka priestorovosti človeka ako bytosti telesnej. Táto priestorovosť, nachádzanie sa v priestore sveta je spoločným momentom, prepájajúcim tak základné usporiadanie človeka ako jeho primárneho vzťahovania sa, s priestorom, ktorý mu umožňuje jeho prvé konkrétne hmotné umiestnenie sa v univerze.

Kľúčové slová

Jan Patočka * fenomenológia * architektúra * telesnosť * budovanie

Abstract

The work deals with an analysis of Patočka's thoughts about the architectural work of art. It also aims to apprehend and explain the basic phenomena, which goes with this kind of problems.

Patočka considers the work of art to be the way how we can see the „truth“ and architecture than in this consequences, as the place where two essences of the world – temporal and transcendental – are meeting and blending together. The access to the perception of an architectural work is reconstructed from the problems of „the human being in the world“, reflects our perception of the space and comes to the perceptive explanation of the architectural space, which is the prime location of a man, his „setting to the world“.

From this point we are reaching the hypothesis, that Jan Patočka thinks about the human relation to an architectural work as to be the process of revealing our existence and also an ability of the insight into the essence of being. It is possible thanks to the spatiality of human being as the corporeal being. This spatiality, setting oneself into the space is a common moment, connecting the prime ability of a man (as his prime relation), with the spatium of the world, which gives him his first specific tangible setting in the universe.

Keywords

Jan Patočka * phenomenology * architecture * corporeality * building

OBSAH

1 ÚVOD	8
2 HISTORICKÝ ÚVOD (VYMEDZENIE SA VOČI OBJEKTÍVNE POJATÉMU PRIESTORU)	10
3 ČLOVEK A PRIESTOR (NACHÁDZANIE SA VO SVETE).....	19
3.1 Telesnosť I: architektónika zmyslových polí	20
3.1.1 Kinesteticky-taktilné zmyslové pole.....	20
3.1.2 Vizualné zmyslové pole	22
3.1.3 Vzťah oboch zmyslových polí k poľu priestorovému	23
3.2 Telesnosť II: pôvodný vzťah „vnútri“	24
3.3 Telesnosť III: horizontovosť a personálne pole	26
3.3.1 Horizontovosť: centrum a periféria	26
3.3.2 Personálne pole: opis vzťahovania sa človeka k sebe (ako seba-nájdenie) a jeho vzťahovanie sa k druhej osobe (vzťah „ja-ty“)	27
4 ČLOVEK A BUDOVANIE (ZASADZOVANIE SA DO SVETA)	31
4.1 Priestorovosť ako udalosť, ako usporiadavanie (priestor ako spatium ordinans)	31
4.1.1 Pár poznámok k telesnosti (zmyslovosť a interpersonálna situácia v spojitosti s budovaním).....	32
4.1.2 Prázdno a vyplnenie (dodatok k povahe priestoru a zasadzovania sa doň)	34
4.2 Vzťah k svetu I: Sakrálna transsubstanciácia – pokračovanie opisu personálnej štruktúry nášho vzťahu ku svetu: „my“	35
4.3 Vzťah k svetu II: Vývoj domu – obydla, domov ako základná ľudská potreba	37
4.4 Svet ako celok zjednotený priestorom (jednota priestoru – jeden celok sveta).....	39
4.4.1 Bytie „vnútri“ / bytie „vonku“ (prepojenie problematiky sakrálny transsubstanciácie a bytia „vnútri“ ako domova).....	39

4.4.2 Spojenie v jednote priestoru – rozrôznená jednota	41
5 ČLOVEK A ARCHITEKTÚRA	43
5.1 Prapôvod architektonického cítenia.....	43
6 ARCHITEKTÚRA AKO UMENIE	48
6.1 Umenie ako sloboda	48
6.2 Architektúra ako umenie priestorové (transcendentálny presah).....	49
6.3 Pár poznámok k fascinácii architektúrou domova, zrkadliacej sa v umení poetickom.....	51
7 ZÁVER.....	53
8 ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	55

1 ÚVOD

Témou našej práce je problematika architektúry v myslení Jana Patočku. Cieľom skúmania bolo vyhľadať všetky zmienky odkazujúce k zmienenej problematike v Patočkovom diele a zistiť, ako autor pohliadal na architektonickú tvorbu z hľadiska estetického, na architektúru ako na jedno z priestorových umení.

Keďže stručné autorove poznámky o architektonickom umení kladú veľký dôraz na jeho vzťah k priestoru, bolo nutné prešetriť Patočkovu koncepciu priestoru (ktorá zahŕňa otázku nachádzania sa človeka vo svete), ako východiska nášho skúmania. Pri tomto postupe sme sa zaoberali nielen otázkami vzťahu človeka k priestoru, ale i problematikou existencie priestoru ako takého. Metódou nášho skúmania bolo zameranie sa v prvom rade na dôvody autorovej kritiky stávajúceho pojatia priestoru ako objektívneho a merateľného, z čoho následne vzišlo jeho vymedzenie sa proti takémuto pojatiu následným opisom priestoru pomocou fenomenologického skúmania. Patočka, zaoberajúc sa otázkami o podobe priestoru, problematizuje spôsob jeho existencie. Vytýka, že v starších pojatiach priestoru nie je preberaný a zvažovaný vzťah priestoru k človeku ako jeho centru, ktoré nám onú skúsenosť umožňuje.

Pre lepšie pochopenie Patočkom vypracovanej koncepcie priestoru sme často pracovali i s teóriami Edmunda Husserla, Martina Heideggera a Mauricea Merleau-Pontyho, ktoré sa týkali povahy priestoru, keďže Patočka z týchto zdrojov vychádzal samostatne v rámci mnohých z aspektov priestoru.

Dôležitou súčasťou vnímania priestoru, vnímania našej priestorovosti je pre Patočku zasadenie človeka do priestoru sveta pomocou tela a rozbor vnímania priestoru človekom ako centra takéhoto pola. Po zodpovedaní otázok, ako sa človek vzťahuje ku svetu a v akom vzťahu existuje svet vzhľadom k človeku, pristupuje Patočka k rozboru zasadenia človeka do sveta skrze budovanie.

Problematika budovania je autorom opisovaná vo viacerých súvislostiach, kedy sa venuje najprv zasadeniu človeka do sveta ako prvotnej danosti nášho bytia vo svete, ktoré pokračuje možnosťou vnímania sveta pomocou telesnosti, až nakoniec dospieva ku konkrétnemu zasadeniu človeka do sveta cez akt utvorenia „domova“. Tento je teda prvým hmotným vybudovaným „vnútrajškom“.

Po objasnení „pobytu“ človeka na svete a rozборе dôvodov vzniku architektúry sa dostávame k problematike architektúry ako umenia a jeho dôležitosti pre ľudské spoločenstvo. Domnievame sa, že umenie je podľa Patočku súčasťou procesu vyjavovania pravdy. Tento moment však presahuje za rámec našej práce a je teda uvedený len v rámci preskúmania spojitosti jednej z Patočkových charakteristík umenia (ako „stavby“, ktorá prepája svetské a božské) s jeho následným popísaním umenia architektonického (ako toho, do ktorého sa táto snaha o prepojenie prevteľuje a ponúka nám pôdu pre takéto stretnutie).

Treba ešte podotknúť, že Patočkove poznámky o architektúre, či už vo vzťahu k nej ako umeleckému dielu, alebo obytnému objektu, či iné, sú iba útržkovité. Domnievame sa totiž, že dôvodom jeho filozofického zamerania nebola primárne problematika architektúry, ale nutné prepracovanie pojmu priestoru, na ktorom by mohlo následne pojednanie o architektúre vyrásť. Navzdory tomu sú však jeho poznámky k architektúre veľmi podnetné, dotýkajúc sa základu potreby „budovania“ v človeku. Naším zámerom v práci je poukázať na Patočkovu, aj keď stručnú zmienku ohľadne umenia architektonického, pretože usudzujeme, že jej podstata presahuje za rámec jej stručnosti smerom k podnetu pre hlbšie rozpracovanie tak dôležitej súčasti ľudského vyjadrenia.

2 HISTORICKÝ ÚVOD (VYMEDZENIE SA VOČI OBJEKTÍVNE POJATÉMU PRIESTORU)

Zaujímavou trojicou členov (ktoré, ako sa zdá, sa navzájom neustále ovplyvňujú), nájdenou na rôznych miestach v Patočkových spisoch je telesnosť (zmyslovosť) – priestor – budovanie. Patočka sám nedáva túto trojicu do súvislosti explicitne v žiadnej zo svojich štúdií, avšak napriek tomu si myslíme, že na viacerých miestach zmieňuje previazania jednotlivých jej členov. Odvažujeme sa teda tvrdiť, že táto trojica v podstate zároveň tvorí základnú kostru našej práce, pôvod architektonického budovania by mal byť vystopovateľný po tejto línii.

Celé naše skúmanie, aby mohlo dôjsť k svojmu cieľu, sa naprieč celou prácou dotýka z rôznych strán hlavne problematiky priestoru, ako sa s ňou stretávame najprv v Patočkovom podaní rozboru dejín tohto problému a potom i v jeho vlastnom pojatí. To by malo byť nutnosťou, ak chceme v konečnom dôsledku uchopiť význam architektonického diela, ktoré je s problematikou priestoru nepochybne tesne spojené.

Problematika priestoru bola tematizovaná a rozpracovávaná rôznymi teóriami počas celého dejinného vývoja ľudstva. Z Patočkovho pohľadu fenomenológa chýbalo týmto pojatiam chápanie priestoru založené predovšetkým na základe ľudského vnímania a daností poskytnutých nám telesnými dispozíciami ako tvorom v priestore (nazeranom ako fenomenálne pole) existujúcim. To ho viedlo k prebádaniu celej oblasti od základov a vytvoreniu svojho vlastného, fenomenologického modelu, ktorý je určitým ucelením a doplnením zatiaľ nedostatočne tematizovaných aspektov v problematike priestoru. Domnievame sa teda, že pre pochopenie Patočkovho vypracovania problematiky priestoru je treba vyjsť od určitého základného popisu jeho vlastného skúmania historického vývoja pojmu priestoru a zohľadniť i jeho kritiku niektorých starších pojatí, kritiku priestoru pojímaného ako objektívny a merateľný, hlavne potom ten, ktorý opisujú prírodné vedy.

Patočka najprv, pri nejasnostiach ohľadne podoby priestoru, predovšetkým pokladá v heideggerovskom duchu rôzne otázky po samotnom spôsobe jeho existencie. Nadto vytýka, že ani v jednom zo starších pojatí priestoru nie je mimo iné preberaný jeho vzťah k človeku ako k centru našej skúsenosti o ňom. Priestor bol v dejinách myslenia postupne depersonalizovaný, stával sa striedavo priestorom abstraktným, priestorom geometrických

vzťahov, či priestorom fyzikálnym. Avšak aj neskôr, keď sa priestor stával i predmetom úvah fenomenologických, nebolo nikdy dostatočne rozobrané to, ako sa človek vzťahuje k priestoru, ako priestor existuje voči človeku (ako telesnému subjektu). Patočkovu pojmú priestoru ako osobného vo vzťahu k človeku ako subjektu preto predpokladá, ba čo viac – nutne potrebuje, v živote, ku ktorému sa fenomenológia obracia, rozobrať podrobne problematiku ľudskej telesnosti, prostredníctvom ktorej sa k priestoru vzťahujeme. S problematikou telesnosti následne súvisí hlavne problematika *bytia vo svete* (v priestore) ako takého i možnosti pohybu. Podrobnejšie vysvetlenie podáme v náväznosti na historické zhrnutie, ktoré vychádza od predsokratikov a ich chápania priestoru. S tými mysliteľmi, ktorý tematizovali priamo otázky vzťahu človeka ako telesného subjektu k priestoru a jeho pohybu v ňom, sa budeme stretávať počas výkladu Patočkovej koncepcie priestoru a architektúry v postupe práce.

Ako univerzitný profesor sa k problematike priestoru dostával už pri svojom výklade na filozofickej fakulte v Prahe v rozmedzí rokov 1968–1969,¹ o histórii vývoja pojmu priestoru napísal však aj významnejšie samostatné pojednanie „Náčrtek historického vývoje pojmu prostoru“² v rámci inej rozsiahlejšej práce a zo stručného historického zhrnutia vychádza napokon aj v eseji, ktorá je pojmu priestoru venovaná celá: „Prostor a jeho problematika“³. My sa na tomto mieste nebudeme zaoberať celým historickým vývojom pojmu priestoru, ako ho Patočka postupne rozpracoval vo všetkých spomenutých dielach, zhrnieme stručne len tie momenty, z ktorých vychádza explicitne pre svoje ďalšie skúmanie, na ktoré teda buď priamo nadväzuje, či ku ktorým sa opakovane vo svojom diele vracia, budeme sa pritom snažiť zachovať líniu vývoja myslenia zaoberajúceho sa problémom priestoru. Základnými momentmi Patočkom využívanými sú hlavne otázky po spôsobe bytia priestoru, s tým súvisiaca problematika prázdneho priestoru, priestorových vzťahov a potom hlavne otázka po vzťahu človek – priestor.

---

¹ Patočka, Jan, *Tělo, společenství, jazyk, svět* (Praha: Oikoymenth, 1995).

² Patočka, Jan, „Náčrtek historického vývoje pojmu prostoru“, in: *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové* (Praha: 1964).

³ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991).

Na začiatok je iste treba uviesť prvý filozofický výrok, ktorý sa zdá tematizovať priestor. Bol zaznamenaný u Anaximandra. Anaximandros píše o pôvode všetkého, o nekonečne, nazýva ho APEIRON, ktorý je zároveň podľa Patočkovho vysvetlenia pre Anaximandra priestorovým nekonečnom, predpokladom všetkého, čo je v ňom umiestnené.⁴ Ono neurčité vládne všetkej určitosti, samo je dynamizmom, pohybom. Keďže je neurčité, nemá kladne určenú priestorovú štruktúru. Anaximandros sa nielenže začína zaoberať pojmom priestoru, ale čo je z hľadiska dejín tohto pojmu významným momentom, skúša ho popísať logicky (aj keď jeho skúmanie končí pri priestore ako niečom plne nepochopiteľnom ľudským myslením). Patočka píše: „Celá tato koncepce APEIRON je transpozicí do počínajícího logu, do počínající řeči abstrakce, mytické koncepce o povaze umístění věci.“⁵ Mýtická koncepcia bola zjavne založená na personálne-iracionálnom priestore mýtu, ktorý nebol priestorom geometrických tvarov, ale priestorom chaotických síl, ovládaných sakrálnou mocou. APEIRON u Anaximandra nie je individuovaným súcnom, je trvajúcim základom diania a jeho rámcom. Človek sa v ňom síce nachádza ako jeho obsah, ale nedokáže ho plne pochopiť, pretože je mu sám podriadený. Je to niečo, čo nás podstatne presahuje.

Určitý obrat nastáva v pojatí Parmenidovom, kde jeho JEDNO, ktoré má vyjadrovať to, čo nás obklopuje, je dokonale síce, bez akéhokoľvek záporu. Všetky veci v ňom počínajú i končia a ono nad nimi vládne (to znamená, že človek naďalej zostáva tejto jednote podriadený). JEDNO je stále chápané ako nerozborný celok, nejde v ňom nič odlíšiť ani rozdeliť, Parmenides ho teda chápe ako nehybné. Je akýmsi kladným nekonečnom. Je síce určené poslednou hranicou, touto však nie je hranica priestorová, pretože sa za ňou nenachádza nič jemu cudzie. Táto hranica ho oddeľuje od zdaní, ktoré Parmenidovo súcno – JEDNO ako klad, teda ako súcno nerešpektuje, pretože všetko súcno je obsiahnuté v JEDNOM súcom. Už u Parmenida nachádzame podľa Patočku počiatky uvažovania o priestore ako o kontinuu.⁶

---

⁴ Patočka, Jan, „Náčrtek historického vývoje pojmu prostoru“, in: *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové* (Praha: 1964) s. 212.

⁵ Ibidem, s. 213.

⁶ Ibidem, s. 216.

Melissos sa po Parmenidovi venuje pojatiu prázdna, ktoré načrtol práve Parmenides a ktoré je uňho opísané ako podmienka možnosti pohybu. Melissos, ako Patočka píše, podotýka, že ak by prázdno existovalo, bolo by negáciou JEDNÉHO – totálnej plnosti, ako to, v čom je JEDNO umiestnené, totálna prázdnosť. Svoju predstavu prázdna na základe tejto myšlienky hneď zavrhuje, pretože ak by existovalo, bola by to práve možnosť pohybu JEDNÉHO, ktoré sa v ňom nachádza a ktoré, ako vieme, je predsa nehybné.⁷

Týmto predstavám je treba prisúdiť náležitú dôležitosť, ako Patočka podotýka, lebo i keď priestor, chápaný ako prázdno, v ktorom sa môže niečo nachádzať, vo svojich záveroch zavrhovali, učinili ho po prvý krát aspoň predmetom úvah a spolu s ním tematizovali (vo vzťahu k súcnu) i pohyb.

Prví, kto prekonal Parmenidovo JEDNO – súcne, boli atomisti Leukippos a Demokritos. Ich myšlienka spočívala v tom, že súcno, ktoré sa od plne kladného odlišuje, nemusí byť nutne niečím nesúcim (ako protiklad k plne súcemu), teda neexistujúcim. Pre odlišnosť od plne súcneho ho stačí zbaviť len tých kladných určení, ktoré ho činia dokonalým. Takým súcnom, bez toho aby prestalo úplne existovať, je prázdno. Prázdno je teda záporná, *oslabená* a nevlastná forma súcna, nie je však nesúcnom.⁸ Atomistické súcno pravdepodobne už nie je naďalej kontinuum, pretože predpokladá obsah, atóm, ktorý má dimenzie, je rozľahlý. Prázdno v ich učení oddeľuje súcno v plnom zmysle, pretože je jeho neprítomnosťou. Je v ňom možné všetko, čo nie je možné v JEDNOM, teda je záporom, ktorý umožňuje oddeliť častice od seba, ďalej aj vzťahy medzi nimi a umožňuje tak aj ich pohyb.⁹ U atomistov dochádza k objaveniu priestoru ako samostatne existujúceho – tým pádom objavujú skutočnosť, ktorá sa stane jedným zo základov neskoršieho fyzikálneho výkladu. Priestor sa u nich stáva reálnym, rámcovým základom vecí.¹⁰

Platón sa ujal témy priestoru a pohybu inak. Prázdny priestor je preňho prostredie, v ktorom sa realizuje odraz ideí, presnejšie povedané, ich nápodoba v zmyslovom svete.

---

⁷ Ibidem, s. 217.

⁸ Ibidem, s. 220.

⁹ Ibidem, s. 221.

¹⁰ Ibidem, s. 222.

Platónovo miesto, ktoré takto prijíma do seba vznikanie, nesmie obsahovať žiadnu jeho podobu, vlastnosť či tvar, inak by mohlo byť rovné obrazu ideí, ktorú prijíma, a teda by už bola v ňom. Priestor sám, keďže teda nemá vlastnosti ani tvar, môže byť poznaný len nezmyslovým spôsobom – úvahou. Priestor je preňho niečo nevnímateľné, ktoré ale *to vnímateľné* umožňuje.¹¹

Aristoteles vo svojom diele následne problematizoval nielen fyzickú realitu priestoru samotnú, ale bojoval tiež proti prázdnu priestoru ako samostatnej entite. Ním vyjadrený kladný aspekt priestoru, ktorý jestvuje, sa zaoberá miestom – TOPOS.¹² Miesto existuje, pretože vo svete existuje možnosť nahradenia jednej veci inou – musí teda existovať aj niečo odlišné od vecí v ich premiestňovaní, inak povedané, miestny pohyb. Ten je príčinou, prečo je podľa Aristotela vôbec problematizovaná existencia samotného miesta. Miesto zostáva keď sa mení vec, odlišuje sa od jej látky aj formy, je určitým druhom obalu, objatia veci, je prvou hranicou. Patočka vysvetľuje: „Aristotelés chápal místo jako jedno ze základních určení, bez nichž (konečné) jsoucno nemůže být; pro všechno jsoucí se klade otázka ‚kde‘, vše, co jest, je *někde*.“¹³ Pohyb vecí sa podľa Aristotela týka ich premiestňovania, pretože nemôže byť viac vecí v rámci jedného miesta, ktoré je určené práve jednou konkrétnou vecou a jej „umiestnením“. Prázdno je oproti tomu úplne neurčité, znemožňuje pohyb, ktorý sa v prázdne nemá možnosť diať odniekiaľ niekam. Prázdno vonkajšie aj vnútorné je Aristotelom následne označené za zbytočné, pretože nie je nutnou podmienkou pohybu, naopak, zabraňuje mu.

Ďalšie zaujímavé stanovisko zaujaté k priestoru (v začiatkoch jeho fyzikálneho pojatia) vyslovil Descartes, ktorý v podstate stotožňuje teleso samo s priestorom. Patočka o tom píše: „Karteziánska fyzika spočívá v identifikácii neurčite rozprostraněnosti se samou substancí tělesnou (...) Je to sama tělesná substance v nejhlubším smyslu.“¹⁴ Tu vidíme, že priestor je

---

¹¹ Ibidem, s. 224.

¹² Patočka, Jan, „Náčrtek historického vývoje pojmu prostoru“, in: *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové* (Praha: 1964) s. 228.

¹³ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 8.

¹⁴ Patočka, Jan, „Náčrtek historického vývoje pojmu prostoru“, in: *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové* (Praha: 1964) s. 245.

vlastnosťou substancie, ba čo viac, identifikuje sa s ňou, patrí k nej, a teda nie je už naďalej len jej určením – svet je u Descarta priestorom. Telesná určenosť človeka, fenomén personálneho tela, sa mu však stráca. Telo ako zmyslové, je preňho nedôveryhodné a jedine myšlienka, ktorú práve myslíme, je sama zaručená tým, že ju myslíme, teda jej priamou reflexiou. V podobnom duchu i netelesný priestor – prázdno – je podľa Descarta len zdaním zmyslov i rozumu – ak máme predsa priestor rovný telesu, ne-priestor neexistuje. Čo sa týka pohybu, Descartes mu prisudzuje takú úlohu v priestore, ktorá spočíva v určení vecí. Veci môžeme podľa neho od seba odlíšiť na základe ich pohybu, lebo sám pohyb je zmenou polohy vzhľadom k iným telesám.

Už po Platónovi došlo k oddeleniu geometrického priestoru od fyzického a problém priestoru sa čím ďalej tým viac matematizoval a schematizoval. Od renesancie až po Newtona bol priestor považovaný za homogénny, nekonečný, kontinuálny celok. Newton navyše prisúdil tomuto pojatiu dôležitosť pre celú modernú prírodovedu, matematiku i mechaniku a ich princípy boli ďalej odvodzované z takto chápaného modelu ešte dlhú dobu (aj keď vieme, že určitý prechod k uvažovaniu o vzťahovaní sa človeka k priestoru sa začal už v dobe Newtona). Priestor prestával byť postupne braný ako absolútny celok, začalo sa o ňom premýšľať ako o poriadku určitej časti súcna a diskutovaná bola aj jeho samostatná existencia.

Po Descartovi, ktorý videl priestor ako rozlohu, sa popretím absolútneho priestoru zaoberal napríklad Leibniz. Vypracoval teóriu priestoru relatívneho, spočívajúceho v reláciách. Opísal priestorový poriadok ako možnosť určenia polohy predmetov v pomere k predmetom ostatným. Priestor je teda u Leibniza poriadok súčasných vzťahov a členov týchto vzťahov, ktoré sa od nich však podstatne odlišujú.¹⁵ Považuje bytosť za substanciu, ktorej určením je jej vzťahovanie sa k ostatným substanciam. Patočka k leibnizovskému priestoru píše: „Celkem možno říci, že prostor je uskutečňování jistého statického řádu, jenž je považován za neměnný a udržuje se ve všech možných výměnách místa.“¹⁶ Priestor videný Leibnizom je abstraktný. Patočka neskôr v texte usudzuje, že Leibnizova koncepcia priestoru

---

¹⁵ Ibidem, s. 251.

¹⁶ Ibidem, s. 251.

je akousi obnovou Aristotelскеj, teda že priestor je podľa Leibniza vo veciach a nie veci v priestore.¹⁷

Podobne Leibnizov súčasník Berkeley považoval priestor za niečo subjektívne, ako vnemový priestor. Tematizoval ho však z hľadiska psychológie, ako zložitý subjektívny zážitok,¹⁸ ktorý musí byť rozobraný na poli subjektívnej reality.

Patočka vytýka Descartovi, Leibnizovi i Berkeleymu, že nebrali problematiku priestoru ako celok, ale trieštili ho do jednotlivých diskutabilných aspektov, ktoré sa im zdali z hľadiska priestoru najdôležitejšie pre ich pojetie.

Kant chcel neskôr naopak podržať nekonečnú jednotu priestorovú, ako opozíciu proti spomenutým trom pojatiam. Kantov pokus o zjednotenie všetkých funkcií priestoru bol založený na priestore ako forme názoru, ktorá je subjektívna svojou existenciou, ale objektívna svojou funkciou základu všetkých poznatkov v geometrii a matematickej prírodovede. Kantova teória spočívala v priestore ako apriórnej forme názoru. Priestor preňho nebol objektom, ktorý sa pred nami vyjavuje, ale aktom mysli, myšlienka priestoru mala patriť bytostne k ľudskému chápaniu sveta. Priestor teda myslel ako nekonečnú jednotu už predpokladanú v pomere k ľudskej mysli. Spojil v ňom formálny a intuitívny priestorový ráz, ktorý existuje ako rozprestieranie sa scény objektov pred nami v jednom akte mysli, ktorý obsahuje všetko a bez ktorého by týmto veciam chýbal jednotný rámec.¹⁹ Patočka vysvetľuje Kantov priestor ako „(...) subjektívne-formálny, jako prostor pořádaјící, jako spacializace, nikoli jako uspořádaný a rozlišený v místa (spacializovaný)“, ²⁰ a toto pojetie od neho určitým spôsobom preberá a nanovo vysvetľuje i vo svojej priestorovej teórii. Podľa

---

¹⁷ Ibidem, s. 252.

¹⁸ Slová „prežívanie“ a „zážitok“ používam v práci namiesto českých slov „prožívání“ a „prožitek“ v súlade s tým, ako to bolo do slovenčiny prekladané v iných textoch. Osobne si myslím, že české „prožívání“ a „prožitek“ sú citlivejšími a presnejšími vyjadreniami daného aktu.

¹⁹ Patočka, Jan, Prostor a jeho problematika, *Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 4-5.

²⁰ Ibidem.

Patočku však Kant ponechal nevyriešený problém vzťahu formálneho prázdneho priestoru k priestorovým útvarom, ktoré sú v ňom obsiahnuté.²¹

Po Kantovi podľa Patočku nastala sústavná diferenciácia priestoru i jeho vzťahov, aby sa vyriešili jednotlivé vecné problémy, ktoré tak ale pripravili nové možnosti syntézy tohto pojmu.²² Fyzikálny priestor bol ďalej chápaný ako model istej geometrie, ktorého štruktúru môžeme konštruovať nezávisle na skutočnosti ako deduktívnu formu. O jej pravdivosti má rozhodovať fyzikálna empiria. Subjektívny priestor sa konzekventne začal študovať metódou empirickej psychológie, jeho predstava však bola týmto spôsobom nutne viazaná k človeku. Patočka vytýka psychológii pri jej popise priestoru práve zanedbanie celkového pohľadu na naše bytie v priestore.: „Predstava priestoru pro psychologii samu však není sám prostor, nemůže jím být; není tím, v čem jsou věci, nýbrž sama je pouze součástí určité bytosti, charakteristikou lidského způsobu představování věcí.“²³ Rozdeľovanie geometrickej štruktúry priestoru na psychologický a fyzikálny priestor by sa dalo jednoducho zhrnúť: psychologický priestor ako geometrickú realizáciu predmetov, ktoré prežívame, a fyzikálny ako jeho realizáciu mimo naše prežívanie. Fyzikálny priestor je takto chápaný ako základ priestoru psychologického. Patočka nepopiera, že geometrická zákonitosť je pre priestor podstatná, vytýka však to, že nemôže tvoriť celú jeho podstatu. Nikod napríklad videl priestor ako množinu predmetov, ktorá odpovedá určitej geometrii, kde táto geometria spoluvytvára vzťahovú štruktúru našej vnemovej skúsenosti. Patočka priamo vysvetľuje: „Ve skutečnosti abstraktní ‚prostor‘ právě není prostor, nýbrž toliko abstraktní struktura vztahová, které dáváme jméno ‚prostor‘ z toho důvodu, že její ‚realizace‘, její ‚konkretizace‘, její ‚model‘ je určitý konkrétní prostor.“²⁴

---

²¹ Ibidem.

²² „Diferencuje se nejen abstraktní prostor od konkrétních, fyzického a duševního. Diferencují se neméně stránky, skupiny základních vztahů prostorových, vztahy topologické, projektivní, metrické.“ Ibidem, s. 5.

²³ Patočka, Jan, Prostor a jeho problematika, *Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 6.

²⁴ Ibidem, s. 10.

Na koniec celého, tu podaného historického prehľadu je dobré zhrnúť tri hlavné oblasti Patočkových námietok k predchádzajúcim pojmom priestoru, ktoré zhromaždil v spomínanej eseji „Prostor a jeho problematika“.

Jedna z najdôležitejších patrila osamostatňovaniu priestoru ako entity. To podľa Patočku vedie k nemožnosti rozoznať jeho jednotlivé časti, vyhľadať v ňom bod, ktorý by pre nás slúžil ako referenčný. Takýto priestor by sa stal bezobsažným a rozplynul sa nám pod rukami. Priestor nesúvisiaci priamo so svojou náplňou, je príznačný pre Descarta a dnešnú fyziku.

Ako sme ďalej mohli vidieť napríklad u Aristotela, boli v histórii tiež pokusy redukovať priestor na určitú jednu kategóriu, ktorou je u Aristotela TOPOS, teda určenie miesta, bez ktorého podľa neho súcno nemôže existovať. Tu Patočkova kritika spočíva v tom, že nie je možné bohaté priestorové vzťahy (uvádza napríklad moment rozlohy) redukovať na určenie miesta, kde sa súcno nachádza. Je predsa zrejmé, že miesto určenia je okamžite dopĺňané i otázkou vzťahu ostatných vecí v priestore. Nič sa nemôže nachádzať v priestore samo, oddelene od ostatného sveta vecí.

Na druhú stranu sme spozorovali i rozvíjanie myšlienky abstraktného priestoru geometrického, ktorý bol zložený z presne zachyteného a popísaného rozloženia určitých bodov v priestorovej sieti realizovaných pôvodne vo svete. Takáto definícia, obhajovaná napríklad Nikodom, je Patočkom napadaná ako nepôvodná, naše pochopenie reálneho priestoru nemôže predsa vychádzať až následne z toho, ako ho vypracujeme logicky a matematicky. Pôvodný priestor, ako uvidíme neskôr, vzniká podľa Patočku ako naša bezprostredná skúsenosť o zmyslovom svete prepájanom rôznymi vzťahmi. Spomeňme na tomto mieste aspoň vzťah prvej osoby s druhou, teda vzťah „ja-ty“, prvej osoby s treťou, teda vzťah „ja-ono“, ale tiež napríklad vzťah „vnútri-vonku“ ako niektoré zo základných, ktorým sa ešte budeme venovať podrobnejšie.

3 ČLOVEK A PRIESTOR (NACHÁDZANIE SA VO SVETE)

Patočka, zaoberajúc sa otázkami o podobe priestoru, problematizuje i spôsob jeho existencie a ďalej i našej existencie v priestore, pričom sa vyrovnáva i so staršími fenomenologickými myšlienkami o priestore. Snaží sa definovať, akým spôsobom je priestor konštruovaný, aký je jeho „spôsob bytia“.

V antickej filozofii nachádzame premýšľanie o súcne ako o tretej osobe. V žiadnej rozprave nie je obsiahnuté „ja“, teda osoba prvá ako telesná, ani vo vzťahu k sebe, ani vo vzťahu k svetu. Autor píše: „(...) celá staršia filosofie preskočila fakt, že to, čo je *základom* našej zkušenosti, prvým predpokladom zacházení s věcmi, s druhými, se sebou - naše tělo - není pojato personálně, ale ve třetí osobě, jako ono - věc, objekt zkušenosti.“²⁵

Personálna oblasť sa začína objavovať v náboženstve, kde je tematizované „ja“ ako slabé a nedokonalé, ktoré potrebuje k žitiu pomoc od nejakého „ty“, božského. Reflexia prvej osoby – mňa – sa podľa Patočku objavuje až v helenizme, kde ale ešte chýba tematizovanie tela a telesnosti.²⁶ Neskôr, v novovekej filozofii nachádzame, ako už bolo spomenuté v historickom prehľade, nárys telesnosti u Descarta. Ten sa však snaží ako prvú osobu („ja“), tak aj jej telesnosť previesť na niečo objektívne (substanciu), pretože v tom prípade o jej existencii nemôžeme pochybovať. Telo objektivizuje ako vec rozľahlú, ktorú môžeme následne popísať geometricky, kde až prežívanie je subjektívnym doprovodom objektívneho tela ako mechanizmu. Zásadná myšlienka vlastného tela ako niečoho, čo sa nedá objektivizovať, je podľa Patočku neskôr spoločná u filozofov E. Husserla, J-P. Sartra, M. Merleau-Pontyho a G. Marcela.

Tento oddiel sa predovšetkým venuje zmyslovým poliam ako akémusi úvodu do problematiky ľudskej telesnosti, ktorá zohráva významnú rolu práve v našom vnímaní priestoru, vzťahovaniu sa k priestoru i rôznym priestorovým *prechodom* medzi človekom a svetom, ako onomu začiatku na pomyselnej ceste k pôvodu stavby architektonického diela.

---

²⁵ Patočka, Jan, *Tělo, společenství, jazyk, svět* (Praha: Oikymenh, 1995) s. 14.

²⁶ Ibidem, s. 15.

Ďalej potom prejdeme k problematike vnímania sveta a seba samých, situovaných v priestore tohto sveta.

3.1 Telesnosť I: architektonika zmyslových polí

Zmysly nás oboznamujú s bezprostredným i vzdialeným okolím tak, ako sa nám v žitej skutočnosti ponúka, každý podľa svojho ustrojenia. Zmyslové polia sú u človeka navzájom prepojené, spolu súvisia a dopĺňajú sa, sú teda akýmsi jednotným celkom. Nachádzame sa v nich ako v našej bytostnej oblasti kontaktu s okolitým svetom. Jednotný celok zmyslových polí vytvára jednotný priestor, v ktorom sa nachádzame, vo vnútri ktorého sú ľudské možnosti realizované. Tento priestor je usporiadaný vo vzťahu k subjektu.

3.1.1 Kinesteticky-taktilné zmyslové pole

Naša zmyslovosť sa Patočkovi zdá byť zostavená systematicky, vnútorným prepojením v základnej stavbe zmyslov. To znamená, že aj keď väčšina z nich môže fungovať bez pričinenia ostatných (aby sme cítili vôňu, nepotrebujeme vidieť kvetinu), predsa len až spoločným pôsobením vo vnímaní podávajú skutočnosť *v celosti*. Možnou, a podľa Patočku i pravdepodobnou základňou je kinesteticky-taktilný okruh, na ktorom sú budované ostatné zmysly. Patočka nachádza tento predpoklad pre fungovanie ostatných zmyslov už v Aristotelovom HAFÉ, ktoré podľa neho charakterizuje práve onen kinesteticky-taktilný spolu s termickým zmyslom.²⁷ Kinesteticky-taktilné zmyslové pole zahŕňa zmysel pre pohyb a hmat. Je to spojenie hmatových dojmov s pocitmi dotyku, tlaku, odporu, tvrdosti i iných týmto podobných, ktoré nám dovoľujú a nás spájajú nielen s pocitovými, teda senzuálnymi dátami, ale aj s vykročením do priestoru i zotrvaním na mieste.²⁸ Patočka píše, že bez kinesteticky-taktilného zmyslového poľa človek nemôže existovať, pričom ostatné zmysly nie sú k životu nutne potrebné.²⁹ Samotný zrak, čuch i chuť napríklad stratiť môžeme, kým strata

---

²⁷ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 21–22.

²⁸ Heslo kinestézia v slovníku cudzích slov nám napovie, že sa jedná o „súbor pocitov umožňujúcich vnímanie pohybu orgánov podráždením receptorov vo svaloch, šľachách, okostici a v kĺbových puzdrách“, teda umožňuje nám cítiť v pravom zmysle slova. BALÁŽOVÁ Ľubica; BOSÁK Ján (ed.), *Slovník cudzích slov*, (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005). ISBN 80-10-00381-6.

²⁹ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 22.

možnosti pohybu, zmyslového citu a orientácie v základe je pre nás fatálna. Vo svojich poznámkach k priestoru píše, že kinesteticky-taktilná, alebo ak chceme hmatovo-pohybová bytosť je teda naším bytím na svete v primárnom zmysle.³⁰ Dáva nám základ realizácie nášho pôvodného vzťahu „vnútri sveta“ (uvnitř světa),³¹ pretože zaisťuje práve telesnú základňu, možnosť pre vykročenie do priestoru, teda i pohyb od prvej osoby „ja“ k druhej osobe „ty“ ako najdôležitejšie vzťahovanie sa človeka k svetu. Patočka píše: „Tento směr k předmětu, k druhé osobě, k ty, se děje do prázdna, které není nijak ohraničeno, a tedy do ztracena, kinesteticko-taktilní prostor je takto neuzavřen, je jakési hledání a tápání, které se sice vždy dobírá určitého předmětu, ale opět jen v otevřeném kruhu, který se rozevírá jako otázka nezodpověditelná v rámci takto stavěného smyslového pole.“³²

Kinesteticky-taktilný okruh nám podáva seba i vonkajšok zároveň a rozlíšene. Taktilný kontakt je kontaktom so zemou a predmetmi, medzi ktorými sa pohybujeme. Je zároveň danosťou tela i dotýkaného predmetu v okamihu dotyku. Predmety, s ktorými sa takto stretávame, sú zároveň naším cieľom, pohybovo-hmatový kontakt je pre nás určitým zmocňovaním sa vecí. Takýto kontakt so svetom ako takým je bezprostredný, plastický, ale zároveň neperspektívny, neohraničený, aj keď sa zdá, že to, čo môžeme takto zakúšať je akosi obmedzené, teda že naše možnosti sú ohraničené. Tu však ide o to, že to čo hmatáme – taktilne pociťujeme, je okolo nás v bezprostrednej blízkosti. Všetky taktilne dostupné dojmy sú v priestore, ktorý je neohraničený. Taktilné dojmy nám nehovoria nič o horizonte, ani periférií, ak tak jedine negatívne, hranica ako by tu nebola. Naopak pocit ohraničených možností spôsobuje akási exploračná otázka, ktorá je taktilnom položená, ale nezodpovedaná, ktorá vybieha do otvorena. Všetko, čo takto vnímame, je nám odkryté, jasné a zreteľné, môžeme sa o existencii vecí okolo seba vďaka tomuto druhu zmyslov presvedčiť, verifikovať, že nejde o vidinu, či halucináciu, alebo prelud, ktorý nám mohol nachystať zrak. Ale celé okolie, až po to, kam už ‚nedosiahneme‘, končí preň otázkou, ktorú zodpovie až vizuálno, obsiahnuť zrakom totiž môžeme naopak i to, k čomu sa ešte len

---

³⁰ Patočka, Jan, „Poznámky o prostoru“, (Praha: October 2003) 15. CFB-03-15/ CTS-03-16. (s. 31).

³¹ Situovanie človeka „vnútri sveta“ je vysvetľované počas celej práce, podrobnejšie v oddieloch 1.2 a 2.1.

³² Patočka, Jan, Prostor a jeho problematika, *Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 22.

musíme priblížiť. Aký je svet ako celok, je otázka, ktorá nemôže byť teda taktilnom plne zodpovedaná. Naše kinesteticky-taktilné zmyslové pole však určuje východisko nášho pohybu, východisko, z ktorého vykračujeme. Patočkovými slovami je pre nás taktilný priestor akýmsi jadrom bez periférie.³³ Dá sa povedať, že taktilno nám poskytuje priestor, ktorý nás bezprostredne obklopuje.

3.1.2 Vizuálne zmyslové pole

Vizuálno je akési opačné odpovedanie taktilnu. V taktilne akoby človek vychádzal do bezmedzna, vykročením, pohmatom, atď., všetko to, čo je mu ukázané skrze vizuálno, sa naopak pohybuje odšadiaľ smerom k nemu. Vizuálne zmyslové pole je nám dané bez pričinenia, bez nášho cieleného úsilia, pričom obsahuje vlastne všetko, čo vidíme okolo seba. Je to podľa Patočkových slov, oproti taktilnu, periféria bez jadra, okolie bezo mňa (pretože seba samého nenahliadnem, svoje telo vidím vždy iba z časti).³⁴ Vizuálne pole ma obklopuje, utvára okolo mňa hranice horizontom toho, čo ešte dohliadnem. Vizuálno takpovediac uzaviera náš priestor hranicou (horizontom), ktorá je nekonečná. Druhou hranicou priestorového pola je vo vizuálne obrys môjho tela a podmienkou je moja existencia v danej chvíli.

Zrak je distančným zmyslom a zároveň nástrojom vizuálneho zmyslového poľa. Patočka ho na mnohých miestach opisuje zvlášť a podrobnejšie. Zrak nám sprostredkováva naše zmyslovo zachycované bytie „vnútri sveta“. Táto pozícia uzavretosti je nám prístupná len skrze zrak a je možná práve videnou prítomnosťou horizontu, vlastnenej hranice vizuálna. Ostatné zmyslové kontakty sú naopak otvorené do neurčita. Skrze zrak však akoby priestor videný vychádzal od horizontu a hľadal zakotvenie v našej blízkosti, ktoré priamo nenachádza, pretože hmotný kontakt vo vizuálne nie je. Z toho pramení určitá neosobnosť zraku.

Čo sa týka rozdielov medzi zrakom a ostatnými zmyslami, Patočka opisuje veľkú možnosť diferencovanosti zraku.³⁵ Oblasť jeho pôsobnosti je najbohatšia. Patrí mu videné,

---

³³ Ibidem, s. 23.

³⁴ Ibidem, s. 23.

³⁵ Patočka, Jan, „Co je vidění“, in: *Umění a čas I*, (Praha: Oikymenh, 2004) s. 12.

teda všetko to, čo obsiahneme, ďalej aj to, skrz čo človek vidí, i to, vďaka čomu vidí, teda priestor i svetlo sú tiež podstatnými momentmi videnia, ktoré ho odlišujú od ostatných zmyslových dojmov. Tieto má zrak, v zmysle akéhosi vlastnenia, tak ako má, samotnou možnosťou vizuálna, veci videné. Vo svojich poznámkach autor zhŕňa: „Zrak je ze všech smyslů nejcelkovější, nejobjektivnější a nejodhmotněnější – ač uzavírá, je v něm dána obrovská většina prázdná a tím více, čím větší obzor zabírá.“³⁶ Zraku v súvislosti s týmto patrí sloboda, spontánnosť a rozpínavosť. Je teda zmyslom celkovosti, horizontov.

3.1.3 Vzťah oboch zmyslových polí k poľu priestorovému

Ako bolo na začiatku zmienené, v oddiele o zmyslových poliach sa snažíme podať nielen Patočkov rozbor dvoch vyššie opísaných zmyslových polí, ale stručne aj fenomenologické princípy našej telesnej existencie v priestore i popis niektorých základných priestorových vzťahov, ktoré pritom rozoznáva. Podľa Patočku je zasadzovanie sa do priestoru, medzi veci, ich objavovanie a celkovo povedané, vnímanie sveta ako také, jedným z prirodzených postojov človeka vo svete. V prvom rade je teda zmyslovosť prostriedkom nášho vnímania okolia. Ešte inak povedané, zážitok priestoru je nám ponúkaný ako fakt, ktorý je nám prístupný skrze našu orientáciu pomocou zmyslov v súcne, do ktorého sme postavený. Táto orientovanosť má podľa Patočku dva póly. Jedným je skúsenosť s priestorom, ktorá vyplýva z toho, ako sa doň primárne zasadzujeme, druhým pólom je priestor, teda samotné to, v čom sa orientujeme.³⁷

Jednota zmyslových polí je konkrétne medzi kinesteticky-taktilným a vizuálnym zmyslovým polom budovaná princípom otvorenosti – uzavretosti, týkajúcim sa vzťahov k priestoru.³⁸ Čo sa týka kinesteticky-taktilného poľa, priestor okolo seba si najprv otvárame svojím pohybom medzi vecami a vďaka pozícií svojho tela zisťujeme na jednej strane skladbu priestorovej perspektívy, v ktorej sa nachádzame, na druhej strane potom obsah nášho priestorového poľa. Ako sme už spomenuli, Patočka zmapoval vzťah kinesteticky-taktilného a vizuálneho zmyslového poľa a privilegoval ich ako dve najzákladnejšie zmyslové polia

---

³⁶ Patočka, Jan, „Poznámky o prostoru“, (Praha: October 2003) s. 15. CFB-03-15/ CTS-03-16. (s. 31r.).

³⁷ Ibidem, s. 9. (s. 20).

³⁸ Ibidem, s. 1. (s. 1).

vzhľadom k existencii človeka v priestore.³⁹ Jedine tieto dva okruhy ľudských zmyslov majú za pole svojej pôsobnosti onen jednotný všeobjímajúci priestor. Ich zložitý vzťah charakterizoval ako korešpondenciu v opozícií, teda jednoducho povedané, aj keď sa ich vzájomné pôsobenie javí ako protikladné, vo svojej pôsobnosti sa dopĺňajú.⁴⁰ Okrem všetkého, čo bolo k daným dvom zmyslom a k nim náležiacim zmyslovým poliam uvedené vyššie, môžeme zhrnúť ich pôsobenie tak, že kinesteticky-taktilné zmysly nám pomáhajú uvedomiť si seba v priestore, kým vizuálne nám ukazuje priestor a nás v ňom. Dôvodom, prečo sú zmyslové polia rozoberané tak podrobne, je Patočkov poukaz, že práve spomenutý spoločný tandem nám umožňuje spoznávať veci, obývať svet, byť na svete, existovať v priestore.

3.2 Telesnosť II: pôvodný vzťah „vnútri“

V problematike bytia človeka vo svete sa Patočka mnohokrát dotýka špecifického vzťahu človeka k svetu, ktorý je charakterizovaný ako pôvodné bytie „vnútri“ (uvnitř). Tento vzťah odráža takpovediac našu primárnu pozíciu vzhľadom k svetu. Ono *pôvodné „vnútri“*, mienené ako naša prvotná ontologická skutočnosť, je základom celej dialektiky „vnútri – vonku“ (uvnitř – vně).

Pôvodne byť „vnútri“ znamená do dôsledku byť vnútri univerza, ako človeku vždy už dané nachádzanie sa vo svete. Celá problematika bytia vždy už „vo svete“ pochádza od Heideggera. Heidegger v rámci fundamentálnej ontológie položil otázku po spôsobe bytia človeka vo svete. Jeho úvahy o priestore sa týkajú priestorovosti ľudskej existencie vzhľadom k tomuto bytiu, teda toho, ako sa človek nachádza vo svojom bytí, ako sa nachádza vo svete.

Patočka uchopil problematiku človeka „vnútri“ sveta taktiež ako prvotnú, človekom nevytvorenú danosť, ktorá pochádza z našej fyzickej podstaty.⁴¹ Toto prvotné „vnútri“ nie je

---

³⁹ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 21.

⁴⁰ Ibidem, s. 23.

⁴¹ Fakt, že i ono prvotné „vnútri“ pochádza z našej fyziky, je poukazom na to, že človek je bytosť telesná a ako telesná sa nachádza vo svete. Tým pádom ľudské predpoklady pre disponovateľnosť s objektmi vo svete musia byť ukotvené v možnostiach človeka *ako bytosti telesnej*. Tento pôvodný vzťah k svetu, je preto charakterizovaný ako „pôvodné vnútri“.

geometrický, teda objektívne určený priestorový vzťah. Je vzťahovaním sa, ktoré neodlišuje *bytie v od bytia mimo* práve preto, že bytie na svete pre nás umožňuje byť vnútri niečoho i mimo niečo iné zároveň. Nie je priestorovým vzťahom, lebo ono samotné zakladá náš priestor, dá sa povedať, že je istým umožnením jeho pochopenia. Patočka píše: „Původní vztah, kterým se subjekt vyčleňuje z celku ostatních věcí a opět do něho včleňuje, není vztah, ve kterém subjekt jest, nýbrž vztahování, kterým jest (...) které je nezbytné k tomu, aby existovala jakákoliv síť vztahů, do níž vztahující se bytost sama se zařadí na určité místo; vyčlenění, bez něhož členění, a tedy i začlenění sebe není možné.“⁴² Takéto „vnútri“ teda nie je konkrétnym umiestnením, ktoré by určovalo polohu. Svojou povahou ako podstata ľudského nachádzania sa na svete musí, pochopené a popisované v tejto forme, ešte nutne odporovať každému presnému vymedzeniu v priestore. Všetky priestorové vymedzenia, sú takto v pôvodnom vzťahu „vnútri“ založené.

Ďalšou zložkou charakteristiky pôvodného vzťahu „vnútri“ je vzťahovanie sa človeka k objektom vo svete, ktoré samo je tiež založené skrz tento vzťah. Tu tiež podľa nás autor veľmi silne nadväzuje na Heideggera, keď popisuje osobné „vnútri“ ako pôvodnú osobnú štruktúru kontaktu s vecami. Píše o ňom: „Původní ‚uvnitř‘ (...) je tím, co diriguje všechny vztahy k skutečnostem, (...) je v něm obsaženo již předběžné porozumění jsoucnům, která nás osloví, a s kterými se vyrovnáváme. Nazveme-li obecné schéma všeho, co nás může oslovovat z našeho okolí, čemu v něm rozumíme, (...) světem našeho života, pak původní ‚uvnitř‘ či ‚ve‘ znamená uvnitř světa či ve světě, původní dispozici a disponovatelnost pro to, s čím vejdemo ve styk.“⁴³ S touto pôvodnou štruktúrou je nesený aj pôvodný spôsob, ako a kam sa pre konkrétny kontakt so svetom obrátiť.

Pre Patočku, ako vidíme, znamená „svet“ obecnú schému toho, kde už sa vždy nachádzame, čomu už vždy rozumieme. A práve toto vzťahovanie sa tematizuje pojmom pôvodného „vnútri“.

---

⁴² Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 16.

⁴³ Ibidem s. 16–17.

3.3 Telesnosť III: horizontovosť a personálne pole

3.3.1 Horizontovosť: centrum a periféria

Na tomto mieste je treba sa na moment venovať skutočnosti centra našej orientácie vo svete. Dostávajúc sa k problému seba-poznania, nahliadnutie seba ako celku bytosti telesnej, ktorý Patočka vysvetľuje na princípe oslovovania a odpovedania medzi človekom a svetom (rozumieme tomu ako princípu, na základe ktorého si človek dotvára svoj obraz ako o svete, tak i o sebe samom), pristupuje nutne i k rozboru toho, ako sa človek so svetom vyrovnáva. Ako prežívajúci sme totiž v predmetnom poli ako organizujúce centrum tohto pola v základných dimenziách.⁴⁴ Telesná existencia samotná je nám podľa Patočku daná ako možnosť pôsobnosti na veci.⁴⁵ Sami sebe sa nezjavujeme úplne tak, ako sa nám javia veci okolo. Naše telo je vždy momentom situácie, je dynamizmom, pohybujúcim sa smerom od seba von – k druhým osobám a k veciam. Toto všetko, „ja“ i to s čím sa „ja“ vyrovnáva je situované v centre našej skúsenosti.

Otázky centra, okolo ktorého sa rozprestierajú zmyslové polia, sa Patočka dotýka hlavne v eseji „Prostor a jeho problematika“.⁴⁶ Centrum všetkých zmyslových polí tvorí „ja“, niečím oslovený a na to odpovedajúci „organizmus“. Spolu s „ja“ osloveným sa v centre nachádza „ty“, teda oslovujúci, a obaja sú objatý periferiou. Všetky odpovede sa tiež odohrávajú v centre. Patočka píše: „Zakořenění do věcí nás převádí z prostoru našeho těla do prostoru vůbec, do prostoru objektivního.“⁴⁷ Toto zasadzovanie, vklínenie sa, je podľa Patočku úsilím života. Naše „ja“ je *momentom diania*, nie je teda vecou medzi ostatnými vecami, ale momentom interpersonálnej situácie.⁴⁸ Autor píše: „(...) s horizonty žijeme mimo sebe, venku, nikoli v sobě“.⁴⁹ A práve v interpersonálnej situácii sa „ja“ stretáva s druhým,

---

⁴⁴ Dimenzie však majú význam len k nám ako ľuďom telesným.

⁴⁵ Patočka, Jan, *Tělo, společenství, jazyk, svět* (Praha: Oikymenh, 1995), s. 34.

⁴⁶ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 17.

⁴⁷ Patočka, Jan, *Tělo, společenství, jazyk, svět* (Praha: Oikymenh, 1995) s. 25.

⁴⁸ Ibidem, s. 25.

⁴⁹ Ibidem, s. 31.

s osobou „ty“, vyrovnáva sa s ním a skrze neho sa vracia naspäť k sebe, pretože práve druhá osoba je pre nás možnosťou plného pochopenia seba samých.⁵⁰

Tu sa dostávame k problematike horizontu. Vzťah centra a horizontu spočíva v tom, že horizont obklopuje centrum. V centre sa odohráva ono oslovovanie a odpovedanie medzi osobami „ja“ a „ty“ avšak horizont ako stála periféria je neustále daný, ako niečo, na pozadí čoho sa akt oslovovania a odpovedania uskutočňuje. Bez horizontu ako periférie by nemohlo byť definované centrum. Svet sám, píše Patočka, býva určovaný ako horizont horizontov, horizont reality.⁵¹ Za takpovediac celkový horizont nám platí to, čo je na periférii nášho vnímania, čo nie je priamo dané. Patočka o tom píše: „Horizont ukazuje svoji prítomnosť, ale v této prítomnosti ukazuje ďalej lenom nedanost toho, čo je v ňom implikované. Je to danosť nedaného.“⁵² Znamená to toľko, že horizont, ktorý zakončuje naše zmyslové polia, nám v každej chvíli vzhľadom k nám ako k centru udáva dejstvo, v ktorom môžeme prichádzať s vecami v kontakt. Pojem horizontu sveta je Patočkom charakterizovaný ako stála periféria, hranica viditeľnosti, teda vizuálneho zmyslového pola. Horizont je nemenný, predmety v poli sa však presúvajú smerom k nášmu centru (ak sa pohybujeme my, tak sa vlastne pohybuje centrum). „Predmet je dosažitelný pohybom z centra k horizontu,“ píše Patočka.⁵³ Horizont sám je nenázorný a neindividuovaný, teda neposkytuje žiadne konkrétne. Je označovaný treťou osobou, osobou „ono“. Je prítomnosťou toho, čo však prítomné samo nie. Táto prítomnosť neprítomného je podľa Patočku vysvetliteľná ako niečo, čo nie je prítomné v plnej názornosti, ukazuje však, že to, čo nie je prítomné, je stále tu (vo svete), „dosiahnuteľné“.

3.3.2 Personálne pole: opis vzťahovania sa človeka k sebe (ako seba-nájdenie) a jeho vzťahovanie sa k druhej osobe (vzťah „ja-ty“)

Ako sa teda *deje* naše vedomé situovanie sa do sveta? Pôvodný vzťah „vnútri“, dá sa povedať, primárne určuje naše situovanie sa v priestore, naše telo je centrom našej

---

⁵⁰ Interpersonálnych situácií sa budeme venovať bližšie v nasledujúcej podkapitole.

⁵¹ Patočka, Jan, *Tělo, společnost, jazyk, svět* (Praha: Oikymen, 1995) s. 29.

⁵² Ibidem, s. 38.

⁵³ Ibidem, s. 29.

orientácie vo svete a vzhľadom k svetu sme v centre, ako vo fixnom bode ukotvení. Tento fakt ukotvenia je základným faktom, od ktorého sa odrážame, pri procese vyrovnávania sa so svetom ako s naším okolím. Patočka píše, že angažovanie do sveta zo sebou ďalej nesie pôvodnú štruktúru ja-ty-ono,⁵⁴ na inom mieste dodáva, že táto praštruktúra je tiež pôvodným charakterom všetkého „vnútri“, teda toho, s čím sme vždy už zoznámení, keď rozvíjame akúkoľvek skúsenosť.⁵⁵ Ono „vnútri“ sveta, ktoré sme obšírnejšie rozobrali, zakladá centrálnosť prvej osoby, ktorá sa do sveta situuje. Celá Patočkova koncepcia štruktúry ja-ty-ono odkazuje na hlbší filozofický koncept.

V jeho myslení je problematika prvej osoby zdvojená. Táto dvojitosť „ja“ sa nám ukazuje práve v pomere k okoliu, k svetu. V už spomínaných prednáškach venovaných telu Patočka rozpracováva problematiku celej personálnej situácie – ja-ty-ono.⁵⁶

Prvým a pôvodným „ja“ je naša osoba vo svojej pôvodnej originalite, s Patočkom povedané, osobná rola telesného subjektu vo fenomenálnom poli.⁵⁷ Táto absolútna originalita je daná svojou singularitou – ja som iba jeden, sám seba môžem prežívať len ja sám. Toto „ja“ je prameňom našej skúsenosti. Keďže naše „ja“ je telesné, je platformou našej skúsenosti, naše telo umožňuje naše umiestnenie v priestore, alebo ešte inak povedané, priestorovosť nášho tela je personálnou priestorovosťou. Jeho čiastočný zmyslový zjav je pre nás stále prítomný ako empirický fakt, ktorý zaraďuje „ja“ telesné, do priestoru.

Zostáva dovysvetliť, ako je pre nás možné nahliadnuť seba v plnosti. Ako už bolo povedané, nutne to súvisí so vzťahom k osobe „ty“ a k nepersonálnemu „ono“, ktoré predstavuje celý svet možností. V jednej z Patočkových prednášok je zaznamenané: „Vztahujeme se k sobě tím, že se vztahujeme k jinému, k dalším a dalším věcem a koneckonců k univerzu vůbec, a tím sebe umísťujeme do světa.“⁵⁸ Ide o vzájomný vzťah osôb „ja“ a „ty“, o vzájomné oslovovanie a odpovedanie. Druhý druh „ja“ je teda druh

---

⁵⁴ Ibidem, s. 42.

⁵⁵ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 17.

⁵⁶ Patočka, Jan, *Tělo, společenství, jazyk, svět* (Praha: Oikymenh, 1995).

⁵⁷ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 21.

⁵⁸ Patočka, Jan, *Tělo, společenství, jazyk, svět* (Praha: Oikymenh, 1995), s. 27.

schopný plurálu. Spomínané úskalie je v tom, že skúsenosť seba je nám pôvodne daná iba čiastočne a plne ponúkaná len skrze druhého, skrze „ty“. Je to z toho dôvodu, že zo seba samého nie sme schopný nahliadnuť naše „ja“ v celosti, potrebujeme k tomu druhú osobu. „Ja“ telesné je akási sila, dynamizmus, ktorý nás vrhá do sveta, skrze ktorého seba samých objektivizujeme. Nie je totiž možné dostať seba do fenomenálneho pola ako objekt, ako druhé „ja“, pretože by splynulo s „ty“. Z toho vyplýva, že naša plne nazeraná telesnosť je určená personálne, inak povedané, možnosť jej uchopenia v celku je nám daná skrze personálne pole, skrze stretnutie s druhou osobou. Ja som „ja“ (totálny objekt) len voči druhému, voči „ty“. Patočka súhlasí s de Biranom, keď tento jav vysvetľuje tak, že naše subjektívne telo ani „ja“ nemôže byť predstavou, pretože je centrom nášho úsilia.⁵⁹ „Ja“ sa poznávam skrze „ty“ spôsobom prezentácie seba z toho, ako sa nachádzam v živote druhého. Originálne „ja“ tak cez objektivitu druhého prichádza k poznaniu seba. Tento proces je našou prvotnou reflexiou, píše Patočka.

Patočka vidí teda „ja“ v dvoch významoch – ja telesné a ja osobné, spojené v jedno. Ako už bolo povedané, náš život sa odohráva v personálnom poli, pretože vzťah človeka k svetu je podmienkou nášho seba-nájdenia. Prvým nadväzovaným vzťahom, bez ktorého nemôže človek existovať, je teda vzťah z druhou osobou. Prichádzam k druhému, aby som tento vzťah naviazal. Druhý človek, druhá osoba – „ty“, je tu pre mňa ako niečo aktuálne, skutočné, dané tiež vo svojej telesnosti. Počítam s ním ako s neodmysliteľnou súčasťou sveta, počítam s jeho skúsenosťou analogickou mojej, a aj keď mi nie je plne daná, porovnávam ju so svojou. Reagujem naň, ale sám neprežívam to, čo prežíva druhý, splynul by som s ním. Moja pozornosť však prekračuje zmyslový zjav druhého k jeho vnútru, ktoré sa mi skrze jeho osobu a jeho konanie vyjavuje. Druhý má vo svojej skúsenosti zaradenú skúsenosť mňa. Objavovaním druhého objavujem teda i seba ako objekt pre neho, ako seba v jeho prežívaní mňa. Som ako objekt jedným z predmetov jeho vnímania. Toto je moment, kedy sa moje „ja“ stáva totálnym objektom i pre mňa – kedy môže byť nahliadnuté skrze druhého, skrze osobu „ty“. Ešte raz podčiarknuté, je to prvý výslovný druh našej reflexie, je to návrat k sebe skrze druhú osobu.

---

⁵⁹ Ibidem, s. 28.

Proces seba-nájdenia je možný vďaka tomu, že s druhým máme jeden spoločný svet, v ktorom existujeme, spoločné veci, ku ktorým obraciame svoju pozornosť a konanie. Patočka píše: „Původní elán do věcí je tedy i elánem k druhým bytostem (...) v tomto rysu leží možnost vrátit se ze světa k sobě.“⁶⁰ Jeho slovami ide o získavanie seba zo sveta. Vykračujeme zo seba preč, realizujeme vo svete svoje možnosti, zakotvujeme sa vo veciach a skrze druhého sa vraciame späť k sebe ako pokračovanie od druhej osoby, od „ty“ (to znamená: ako predĺženie jeho skúsenosti o mne). „Ty“ je teda druhé „ja“, ktoré má za svoje „ty“ moje „ja“, náš spoločný vzťah je vzájomným zrkadlením. Pôvodná štruktúra našej realizácie vo svete, ktorá podľa Patočku obsahuje ja-ty-ono, je užho tiež vysvetlená ako „ja“, ktoré tvorí centrum, „dvorom“ angažovania môjho „ja“ vo svete je neosobné „ono“, a centrum tohto „dvora“ tvorí „ty“.⁶¹

Problematike personálnych vzťahov sa Patočka neskôr venuje z iného uhlu ešte v eseji o problematike priestoru,⁶² hlavne z hľadiska uvedomenia si našej situácie v univerze a vzťahovania sa k nemu, doplnením problematiky vzťahu „ja-my“, ktorou sa budeme zaoberať pri rozbere zasadzovania sa človeka do sveta.

---

⁶⁰ Ibidem, s. 44.

⁶¹ Ibidem, s. 42.

⁶² Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991).

4 ČLOVEK A BUDOVANIE (ZASADZOVANIE SA DO SVETA)

4.1 Priestorovosť ako udalosť, ako usporiadavanie (priestor ako *spatium ordinans*)

Patočka vo svojich poznámkach k priestoru napísal, že fenomenológia nám kladie otázku: „jak je vybudována naše zkušenost o rozprostraněném a jeho vztazích, zkušenost prostorovosti i prostoru jako soustavy relací.“⁶³ Snaží sa pochopiť zasadenie človeka do sveta odpovedaním na otázky nielen po tom, čo je to priestor, aký je jeho ontologický štatút, ale aj *akým spôsobom* sa v priestore nachádzame.

Videli sme, že *východisková* situácia človeka v priestore je podľa neho pôvodné vzťahovanie „vnútri“ a vyššie zmienená praštruktúra „ja-ty-ono“, ktoré je našou prvou a pôvodnou vedomosťou o priestore, priestorových vzťahoch. Patočka v eseji „Priestor a jeho problematika“ píše, že pôvodný subjektívny priestor vzniká ako naša skúsenosť o zmyslovom svete spojenom vzťahmi.⁶⁴ Priestor je Patočkom chápaný ako bytie mimo seba (vo svete, k svetu), ale so vzťahom k sebe je priestor našim rámcom pre porozumenie súcnu. Patočkovými slovami: „... je prostor bytím věcí mimo sebe jakožto součástí bytí věci v sobě“.⁶⁵

Z Patočkovho rozboru problematiky nachádzania sa človeka vo svete vyplýva, že sami sme realizátormi vnútrosvetských vzťahov (ako zaraďujúci sa do nich), a súčasne sme aj ich predpokladom. Pozrime sa na tento problém bližšie. Patočka vymedzuje pojatie priestoru ako usporiadavania (*spatium ordinans*) na rozdiel od priestoru už usporiadaného (*spatium ordinatum*). Podstatný rozdiel medzi týmito dvoma pojmami zhrnula výstižne Marie Pětová, keď opisovala dôležitosť Patočkovho konceptu nie vo výsledku onoho poriadania, ale v usporiadaní samotnom ako procese: „A právě protože je toto uspořádávání vztahů k něčemu, a v posledku vztahu k univerzu – světu „uvnitř“, kterého žijeme a jsme – základem naší existence, můžeme říci, že je to existence prostorová, že nám vlastní způsob bytí, je ,být

---

⁶³ Patočka, Jan, „Poznámky o prostoru“, (Praha: October 2003) s. 3. CFB-03-15/ CTS-03-16. (s. 5).

⁶⁴ Patočka, Jan, Prostor a jeho problematika, *Estetika*, č. 1, (Praha: 1991), s. 13.

⁶⁵ Patočka, Jan, „Poznámky o prostoru“, (Praha: October 2003) s. 10. CFB-03-15/ CTS-03-16. (s.21).

v prostoru' (...) Tyto vztahy prožíváme, žijeme je (v silném slova smyslu), totiž *jsme* jimi tak, že je svým žitím tvoříme. V tomto významu je člověk bytostí prostorovou."⁶⁶ Priestor usporiadaný chápeme až „následne“, neexistuje „pred nami“, naopak, my ho vytvárame, je tu vždy až „s nami“ (vytvárame ho svojím vstupovaním doň). Priestor Patočka teda chápe ako konkretizáciu celkového vzťahu k svetu. Priestor je daný spoločne s človekom, je daný ako zmyslovo-názorné pojmú tohto celku.

Z opačnej strany vzaté, priestor tiež umožňuje našu orientáciu medzi vecami. Tvorí totiž ich zarámovanie a následne tak tvorí jednotu toho, čo môžeme vnímať, a tak prežívať. Tvorí základňu a jednotu našich zmyslových polí, je ich skĺbením. Patočka opisuje tento vzťah ako: „... *zcela určitou* realitu, práve realitu obdařenou typickou kvalitou extenze, jak ji realizuje náš zrak, náš hmat, naše kinestéze. To a nic jiného je prostor.“⁶⁷ A ako už bolo naznačené, keďže sa v prežívaní osobného priestoru k svetu vzťahujeme vždy telesne, základom tejto schopnosti, jej umožnením, sú hlavne dva naše zmysly, teda základom pre skladbu priestoru sú zmyslové polia našej skúsenosti a ich skladba.

Patočka ďalej pre hlbšie pochopenie nášho vzťahu k priestoru píše: „... prostor (je) sám jako činnost, děj, drama – část dramatu světa, v němž se bytosti setkávají, sbližují, zakliňují se do sebe navzájem, aby si v něm vytvořili svůj vždy ohrožený, provizorní, ale tak hluboce vytoužený a milovaný domov“.⁶⁸

4.1.1 Pár poznámok k telesnosti (zmyslovosť a interpersonálna situácia v spojitosti s budovaním)

Po rozboře problematiky zmyslových polí v začiatku našej práce môžeme vidieť, že naše nachádzanie sa vo svete, naše jednanie a poznávanie je závislé práve od nášho hmotného, fyzického tela a našich zmyslov, ktorého dôležitosť Patočka mnohokrát zdôrazňoval. Na jednom mieste píše: „Každé smyslové pole má cosi jako svou rozprostraněnost; ale toliko pohybově-taktilní a vizuální pole má jednotný všeobjímající

---

⁶⁶ Pětová, Marie, „Prostor jak prostor (k) jednání“, in: AJVAZ, M., HAVEL, I. M., MITÁŠOVÁ, M. (ed.), *Prostor a jeho člověk*, (Praha: Vesmír, 2004), s. 246. ISBN 80-85977-60-5.

⁶⁷ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991), s. 10.

⁶⁸ Ibidem, s. 29.

prostor jako poslední prostředí výměny mezi přítomnými a nepřítomnými.“⁶⁹ Naše vnímanie priestoru a nás samotných sa potom v zmyslových poliach pohybuje od centra, až k periférii ako stálemu horizontu. Čo sa týka vizuálneho pola, deje sa tu pohyb od periférie k centru a ďalej začlenenie naspäť do horizontu, kým v taktilnom poli funguje stretávanie sa v centre a tiež potom začleňovanie naspäť do periférie. Rozdiel je v tom, že taktilný pohyb je prenikaním a vizuálny pohyb je akýsi dar. Vždy teda ide o pohyb s dvoma momentmi – vyčlenenia a začlenenia.

Než sa pozrieme bližšie na prelínanie sakrálna a profánna vo svete a v ľudskom obydli, zhrnieme aspoň v krátkosti spojitost' budovania architektonického s budovaním nášho osobného priestoru cez taktilne-vizuálnu skúsenosť a budovanie našich zmyslových polí. Z nášho pohybu v zmyslových poliach našej skúsenosti a z využívania našich zmyslov ako prostriedku k takémuto pohybu, ako sme už videli, vychádza totiž budovanie nášho osobného priestoru. Patočka o tomto budovaní píše: „Taktilně-vizuální korespondence je první architektura – je projev budovací tendence.“⁷⁰ Predĺžením a dotvorením fenoménu, ktorý Patočka nazval *spatium ordinans*, náš osobný priestor, vzniká hmotná architektúra, ktorej vytvorenie je zhmotnením potreby domova, blízkosti. Istú blízkosť nám poskytuje konkrétnosť domova a jeho možnosť a uspôsobenosť pre spolužitie, ktoré vlastne umožňuje práve onen kontakt, možnosť zakotvenia sa vo svete, ktoré je úsilím človeka. Je tiež realizovanou potrebou vnútorného, je naším hmotným zasadením sa do sveta. Na inom mieste sa autor tiež zmieňuje o tom, že pohyb vo vizuálnom poli, medzi naším centrom a vizuálnym horizontom je nám práve dokladom toho, že sa nachádzame „vnútri“ (dá sa povedať v oblasti našej skúsenosti so svetom ako celkom, prístupným rovnako všetkým ľuďom), kde materiálna architektúra je predĺžením myšlienky tohto umiestnenia sa vo svete.⁷¹

---

⁶⁹ Patočka, Jan, „Poznámky o prostoru“, (Praha: October 2003) s. 14. CFB-03-15/ CTS-03-16. (s. 31).

⁷⁰ Patočka, Jan, Prostor a jeho problematika, *Estetika*, č. 1, (Praha: 1991), s. 23.

⁷¹ Ibidem, s. 24.

4.1.2 Prázdnost a vyplnenie (dodatok k povahe priestoru a zasadzovania sa doň)

Pre doplnenie celkového pohľadu na problematiku priestoru a ľudskej priestorovosti treba pripojiť ešte pár poznámok. Náš osobný priestor, teda vlastne naše vizuálne a taktilné pole tvorí podľa Patočku v jednote prázdno a vyplnenie.⁷² Vyplnenie tvoria všetky predmety, ktoré môžeme zmyslovo nazerať, stretnúť sa s nimi, kým prázdno je ťažšie určiteľným fenoménom, ako sme mohli vidieť už pri opise vývoja myslenia o priestore v historickom prehľade na začiatku práce (kde boli zmienené i niektoré náhľady jednotlivých filozofov týkajúce sa prázdna). Patočka prázdno popísal jednak v eseji „Prostor a jeho problematika“, ale rozsiahlejší popis by sme našli aj v už citovaných Patočkových poznámkach o priestore.

Prázdnost je podľa Patočku možnosťou stretnutia sa s vecami – s plnosťou, a to možnosťou nevyhnutnou. Skrze neho môžeme hmatať i vidieť, skrze neho sa pohybujeme. V prázdne samotnom však nič nevidíme ani nehmatáme. Patočkovými slovami je prázdno „nevyplnené čakající vyplnění“.⁷³ Rozlišuje prázdno tiež z pohľadu rôznych možností našej skúsenosti s ním, v kinesteticky-taktilnom zmyslovom poli i vizuálnom. V prvom je prázdno oblasťou, do ktorej vkročíme práve za účelom onoho stretnutia sa so súcim. Bolo už spomenuté, že akýkoľvek náš pohyb sa teda deje do prázdna. Toto konkrétne vykročenie, pohyb k veciam určuje i smer priebehu pohybu – vykračujeme *do*, *smerom k*, teda jednosmerne. Vizuálne prázdno však nie je závislé od smeru. Je prítomné ako podmienka stretnutia a oslovenia. Je priestorom v silnom zmysle slova. Patočka rozlišuje vo vizuálnom poli dva druhy nevyplnenosti: prázdno ako korelát toho, čím je presne stanovené naše vizuálne pole, a prázdno ako nevyplnený horizont, do ktorého vplýva všetko, čo už je za hranicou nášho dohľadu.⁷⁴ Píše: „Prázdnost, které by bylo možno nazvat prázdnom horizontovým, je signál nezbytného přechodu všeho názoru do nevyplněnosti.“⁷⁵ Prázdny priestor je možnosťou ponúkajúcou naplnenie.

---

⁷² Patočka, Jan, „Poznámky o prostoru“, (Praha: October 2003) s. 14. CFB-03-15/ CTS-03-16. (s. 29).

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem, s. 13. (s. 28).

Na záver môžeme dodať, že práve medzi obsahom nášho vizuálneho poľa, či už je vyplnené, alebo nevyplnené, a horizontom, ktorý je pre nás nevyplnený práve zo svojej podstaty ako horizontu (teda z dôvodu našej nemožnosti jeho vyplnenia, pretože nedohliadnutia), sa deje proces nášho senzuálneho vnímania a poznávania, naša existencia v priestore sveta ako jeho usporiadavanie a naše zasadzovanie sa do tohto celku.

4.2 Vzťah k svetu I: Sakrálna transsubstanciácia – pokračovanie opisu personálnej štruktúry nášho vzťahu ku svetu: „my“

Vo výklade priestoru a architektúry v Patočkovom diele prichádzame postupne k pochopeniu, akým spôsobom nahliadal základné spojenie človeka so svetom ako s univerzom. Postupne sme videli, že toto spojenie nachádzal v budovaní. Zložitá problematika budovania architektonického je vo svojom základe u neho tiež opísaná výkladom sakrálny transsubstanciácie ako špeciálneho pojatia priestoru. Tá podľa neho totiž nadväzuje na pôvodnú budovateľskú tendenciu v človeku a objasňuje nám ju v samej jej podstate.

Takpovediac hlavnú rolu v transsubstanciácii sakrálna do centra vnímateľného sveta hrá posvätno, absolútne, ona vŕcholí a všeobjímajúca periféria (ako niečo, čo je nám nedostupné a vďaka transsubstanciácii sa stáva pre nás dostupným), to, čo je celkové, ale zároveň skryté – sakrálna „ono“. Tu narážame opäť na Patočkovu štruktúru personálnych vzťahov vo fenomenálnom poli.

Vzťahu človeka ako centra k periférii sme sa dotkli v práci už viackrát. Vzhľadom k budovaniu je však treba tento vzťah rozpracovať o niečo podrobnejšie, rozšíriť ho. Patočka vysvetľuje, že oblasť „ono“ nie je homogénna (tak ako ani priestor nie je pre celú fenomenologickú tradíciu homogénnym prostredím). Člení sa napríklad v oblasť obsahujúcu „ja“ a neobsahujúcu „ja“, to znamená, že oblasť „ono“ nie je len oblasťou periférie, ku ktorej nemáme prístup, ale i oblasťou, ktorá síce pre nás nie je známa, s ktorou ale za určitých okolností prichádzame do styku. Píše: „Nerozlišené *ono*, ktoré je přesila, okruh, sbíhající se kolem nás a zavírající se nad každým oslovením, každým sblížením a sdružením, je reprezentantem univerza v jeho nezvládnutelné podobě.“⁷⁶ Dokáže sa, podľa jeho slov,

---

⁷⁶ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 20.

premeniť v individuované súcno oslovením (aj keď odpiera odpoveď). Tento možný takpovediac rozhovor s medzným nekonečnom na periférii *uzatvára* oblasť nášho pôvodného „vnútri“, ktorá je i oblasťou stretu osôb „ja-ty-ono“.

Práve preto, že všetok poriadok sa rozprestiera medzi centrom a perifériou, môžu tiež patriť oba tieto momenty do nášho osobného „vnútri“, pričom periféria je jeho hranicou, ako sme už písali viditeľnosťou neviditeľného. Patočka pokračuje: „Veškerý pořádek (...) spočívá v pořádání – v přičleňování cizího k vlastnímu sdružení, v obraně toho, co se sdružilo ve vlastní řád, proti přemoci nezvládnutého, v převodu nezvládnutého kosmu na vlastní stranu.“⁷⁷ Tu sa dostávame k závažnému momentu, kedy sa vzťah „ja-ty“ stáva sklíbením a harmóniou, a tvorí tak pevnú stavbu – „my“. Transsubstanciácia spočíva v tom, že „ono“ prichádza do centra našej skúsenosti, stáva sa osobou „ty“ a vytvára s „ja“ spoločenstvo – „my“. Toto združenie je podľa Patočku trvalejšia organizácia súcien, ktoré sa navzájom potrebujú a teda vyžadujú a v ňom sa udržujú vzájomnou spoluúčasťou na ňom.⁷⁸ Je to zblíženie – proces, kedy sa „ja“ umiestňuje do sveta, zabudováva sa doň. Každá ďalšia súvislosť ľudskej skúsenosti sa ihneď začleňuje do celku skúsenosti osoby „ja“. So všetkými súvislosťami v mojej skúsenosti tak zo svojej prirodzenosti zostávam v kontakte, tým taktiež sa medzi ne umiestňujem začleňujem sa do spoločenstva, ktoré tvorí „my“. Inak povedané, týmto trvalým a znovu obnovovaným umiestňovaním žijem a tvorím združenie, ktoré má charakter „my“. Patočka doslova píše, že „ja“ bez „my“ nie je možné, „ja“ môže totiž vystupovať len na podklade toho, k čomu je pridružené.⁷⁹ Na tomto poukaze vidíme, aká dôležitosť je prikladaná forme „my“, spoločenstvu, a tak tiež aj umiestneniu sa vo svete ako „zakoreneniu“.

Keď ideme vo výklade ešte hlbšie, zisťujeme teda dôsledky sakrálnej transsubstanciácie ako prevtelenia. Sakrálne „ono“, periféria, neosobný horizont zaujíma centrálnne postavenie tým že sa prevteľuje v druhú osobu, v osobu blízku – v „ty“, aby následne mohlo zaujať

---

⁷⁷ Tento okamih podľa Patočku nie je v našej moci, predpokladá božskú silu, ktorá má moc nad všetkým jednotlivým. Ibidem.

⁷⁸ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991), s. 19.

⁷⁹ Ibidem, s. 20.

spomínané združenie s „ja“, teda stať sa súčasťou „my“.⁸⁰ Zdôrazňujeme, že neosobné „ono“ nie je však Patočkom myslené ako abstraktum. Opisuje ho ako pochádzajúce z neosobnosti, ktorá ale, ako už bolo povedané, je *súčasťou* pôvodne osobného sveta a zároveň s tým aj pokračovaním tej istej budovateľskej tendencie.⁸¹

Aby sme teda zhrnuli celú problematiku, naše úsilie o zakotvenie sa vo svete predpokladá vzťah, ktorý je spoločenstvom. Chceme zapojiť onú perifériu do celkovej harmónie (nedokážeme to však sami zo seba, nie svojou silou), chceme si ju uzmiť, vytvoriť vzťah „my“, ktorý sa stáva jadrom domova, pretože človek prirodzene tenduje k vzťahu „my“, k spoločenstvu. Sakrálné pojmá skutočnosti podľa Patočku teda ďalej nadväzuje i na fenomén orientácie,⁸² keď sa prejavuje potreba človeka nájsť svoj východiskový bod v univerze, absolútny bod, počiatok, od ktorého sa každé hmotné budovanie odvíja.⁸³ Patočka píše: „Sakrální transsubstancie podchycuje budovací tendenci tím, že jí dalekosáhle vychází vstříc; podává její zvláštní, vrcholně objektivní či spíše nadobjektivní výklad, v jehož rámci se tato tendence prvně uvědomuje, stává se nejen budováním univerza, nýbrž i *vědomím* o tomto budování.“⁸⁴ Pokračujúc v tejto línii myslenia je naša tendencia k spoločenstvu a naša potreba budovania (s Patočkom povedané pohyb prvotného osobného priestoru k trvalejšiemu životnému poriadku) momentom, ktorý človeku takýmto spôsobom sprostredkuje styk so svetom.

4.3 Vzťah k svetu II: Vývoj domu – obydľia, domov ako základná ľudská potreba

Pozreli sme sa zatiaľ len stručne na to, ako človek vníma svoj domov v rámci svojej telesnosti a bytí na svete. Tiež na to, ako sa prejavuje rozrôznenie sveta na sakrálnu a profánno, ako človek vníma svoje „vnútri“ oproti „vonkajšku“ periférie – cudzieho. Patočka

---

⁸⁰ Ibidem, s. 25.

⁸¹ Ibidem, s. 26.

⁸² Ako už bolo spomenuté, potreba orientácie je základnou, človek sa potrebuje umiestniť do priestoru, orientovať sa, teda nájsť svoj základný orientačný bod, z ktorého môže v každej chvíli vykročiť do sveta.

⁸³ Ako súvisí tento východiskový bod so stavbou domu, bude ukázané podrobnejšie v oddiele 5.1.

⁸⁴ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991), s. 24.

však preniká čiastočne i do toho, ako sa už mýtický človek vyrovnával so sakrálnom a venuje sa i tomu, ako sa prístrešie, dom a domov vyvíjali. K analýze spojitosti sakrálného vo svete a domova mu poslúžilo i veľmi podnetné dielo Mircea Eliadeho.⁸⁵ Na podklade takejto analýzy sa potom neskôr obracia i na človeka moderného vo viere, že sakrálna stále tvorí podstatnú zložku nazerania na domov, že nebolo vymietnuté ani v čiastočne desakralizovanej spoločnosti. „Domov“ pre Patočku však primárne znamená miesto, do ktorého sme umiestnený, do ktorého patríme a voči ktorému sa vo svete orientujeme.

Príbytok je potom podľa Patočku niečím, čo je nám dôverne známe a čo nás chráni. V hlbšom zmysle tohto píše, že súkromný priestor, ktorý architektúra príbytku pre človeka objavila, je vlastne pokračovaním vnútro-telesnej komunikácie medzi matkou a dieťaťom, že človek je od prirodzenosti bytosťou domova.⁸⁶ Domov sa teda dá pojať ako vonkajšia projekcia tohto vnútro-telesného mechanizmu. Vývoj obydlija popisuje od hniezda, vetrolamu, ktorý ešte vnútorným priestorom nie je, cez jaskyňu, chyžu, stan, stan so zosilnenou konštrukciou až hranatým, pevným pôdorysom, nakoniec až po dom vo vlastnom slova zmysle. Kým hniezdo a vetrolam sú ešte len chránidlá pred vonkajškom, a zároveň tento je stále prítomný, jaskyňa už objavuje súkromný ohraničený a bezpečný priestor vnútorný. Človek tak, Patočkovými slovami povedané, „objavuje soukromý svět prostřednictvím soukromého prostoru – prostoru, který je jen jeho a kde je nejen bezpečný před vnějškem, nýbrž kde vytváří všecko k své potřebě, k svému obrazu – kde teprve *jest* v silném, vlastním smyslu slova (...), zde prostě začíná život z nového počátku“.⁸⁷ Dom ako taký vzniká až ako vyvinutá forma vlastného súkromného priestoru postupom času. Celý tento nutný vývoj od hniezda až po domov v dome, usadlosť, je intenciou už toho človeka, ktorý, ešte nezakorenený, pociťuje potrebu ochrany, potrebu predĺženia ľudskej vnútornosti do hmotnej realizácie v architektúre príbytku. Ako sa človek takto zasadí do prostredia, zakorenením sa v dome, je už od tejto chvíle vždy „vnútri“ a celý jeho život je týmto faktom určený. Dom samotný je zasadený do prostredia, nie ako ľubovoľný počin, ale ako dohoda, ako splnutie s okolím, ktoré mu dáva ráz, a toto okolie sa stáva od tej chvíle domovom.

---

⁸⁵ Eliade, Mircea, *Posvätné a profánní*, (Praha: Oikoymenth, 2006).

⁸⁶ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č 1, (Praha: 1991), s. 35.

⁸⁷ Ibidem.

Človek ako bytosť domova prináša so sebou do domu spoločenstvo, a to nielen ľudské, dom „vyžaduje *setkání*, skutočné *tkaní* do sebe navzájem vnějšku a nitra“.⁸⁸

Venovali sme sa problematike sakrálného a profánneho podrobnejšie, aby sme lepšie pochopili dôležitosť, akú v Patočkovej filozofii človeka a sveta zohráva. Patočka totiž ohľadne aktu sakrálnej transsubstanciácie píše: „Zde tedy nemáme pouze skutečnost, nýbrž i *pojem* prostoru; nejen budování, ale takové, které se *reguluje* podle jistého celkového rozvrhu a pojetí.“⁸⁹

4.4 Svet ako celok zjednotený priestorom (jednota priestoru – jeden celok sveta)

4.4.1 Bytie „vnútri“ / bytie „vonku“ (prepojenie problematiky sakrálnej transsubstanciácie a bytia „vnútri“ ako domova)

Vzťah „vnútri – vonku“ citeľne úzko súvisí v autorovom výklade so vzťahmi sakrálného a profánneho, a potom analogicky k nim možno pripojiť i vzťah k domovu a „tomu, čo je človeku cudzie“ (u Patočku „cizota“). Všetky tieto vzťahy nie sú nikdy v autorovom výklade proti sebe postavené, ale opisované ako spolu – súvisiace.

Naše bytie „vnútri“ má svoj zdanlivý protiklad v bytí „vonku“. Zdanlivý preto, že v skutočnosti nie je opozitom, ale korelátom, avšak polárnym, je akoby druhým pólom jedného, nami obývaného sveta. „Bytie vonku“ sa úzko vzťahuje k tomu, čo nám doslova nie je blízke, čo, ako bolo povedané, je na periférii nášho bytia „vnútri“. Táto periféria je, ako vieme, akási prítomnosť neprítomného. To, čo nám nie je dané, to, čo nevidíme, lebo nedohliadneme, ale predsa je tu so stálou možnosťou nahliadnuteľnosti (práve preto, že je súčasťou jedného sveta, jednej skúsenosti), je to však „ono“ neuzmierené, ďaleké, cudzie, od ktorého nevieme, čo môžeme očakávať. To, čo je vonku, je nám nevlastné, oproti tomu, čo je nám vlastné vo vnútri (vlastné v zmysle, známeho, pochopeného, akoby zrasteného s nami v našom bytí).

---

⁸⁸ Ibidem, s. 36.

⁸⁹ Ibidem, s. 25.

Keď sa teraz pozrieme späť na to, ako sme v opise aktu sakrálnnej transsubstanciácie nahliadali na sakrálnu, vidíme nielen, že Patočka pri vysvetlení toho, ako sa k nám má sakrálnu, vychádza priamo z vysvetlenia nášho pôvodného „vnútri“, ale obsahuje celkový vzťah človeka k svetu. Zopakujme teda, že sakrálnu (v sakrálnom pojmívaní sveta) vzhľadom k nám vystupuje ako sám neindividuovaný horizont, nad ktorým nemáme moc, ktorý však má moc nad nami, avšak ktorý je súčasťou nášho sveta a ktorý sa transsubstituuje, prevetľuje v jednej chvíli z periférie – z onoho nami neovládneho, do nášho centra, priamo k nám, do združenia s nami. Pritom sa nedeje *rozrôznenie* na sakrálnosť a profánnosť, ktoré by boli každé lokalizované niekde v tomto žitom svete, ale naopak akési zapustenie sakrálna do nášho sveta, do nášho „vnútri“, teda ide skôr o spôsob lokalizácie, o prelínanie. Patočka píše: „Sakrální svět není posvátné centrum a profánní periférie; nýbrž usmířená síla periférie, prolomivší se doprostřed světa, je centrum; přesto periférie jako neusmířená trvá dále a tvoří chaos. Profánní je dáno mezi centrem a periférií v rozmanitém odstupnění.“⁹⁰ Sakrálnu na periférii, je vonkajškom nášho vnútorného, ktoré má za centrum osobu „ja“. Prevetením potom mení tento vzťah úplne a vstupuje naopak do vzťahu s osobou „ja“, prichádza do nášho centra, vytvára s nami združenie – vytvára „my“, ako združenie ktoré, ako Patočka píše, je jadrom domova a výsledkom budovania, úsilia o zakotvenie sa vo svete, ktoré do svojej harmónie zapája ono celkom cudzie – perifériu.⁹¹

Samotné „vnútri“ teda znamená jednak „vnútri sveta“, ale potom ešte, v rozvinutejšej podobe súvisí i s tým, čo je pre nás charakterizované naším domovom. Domov je to, čo je nám blízke a známe, z čoho vychádzame a čo teda zároveň spolu-tvorí našu osobnú štruktúru kontaktu so svetom. Domov netvorí len osoby, je tvorený tiež celkom bývaním, obydliem, všetkými vecami a vôňami, ale nielen tým, tvorí ho i krajina, zem, celá naša „domovina“, ktorá mu práve dáva onen špecifický charakter. Domov je podľa Patočku časť nášho sveta, jeho centrálnym jadrom, časť, ktorú poznáme natoľko, že každé očakávanie v nej už bolo,

---

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Patočka píše: „My je jádrem domova, který je výsledkem *budování*, toho soujemu osobního úsilí o zakotvení ve světě, o pevný přátelský vztah k celku jsoucího, který do své harmonie zapojuje i to zcela cizí, daleké, neovládnuté a snad neovládnutelné, snad i zlověstné a nepřátelské, co se stále shromažďuje na periférii a s čím periférie duní jako vzdálenou bouří.“ Ibidem, s. 24.

alebo vždy môže byť typickým spôsobom vyplnené.⁹² Je miestom, kde sa vďaka oboznámenosti s okolím a jeho náplňou cítime bezpečne.⁹³ Hranice domova nie sú presne určené, viac menej prechádzajú postupne do oblasti nezdômacneného, až nakoniec zanikajú v cudzom. Diaľka je kontrastom k domovu, nie je však jeho opozíciou, stojí v kontraste k domovu ako oblasť neoboznámeného. Ako Patočka píše, svet je jeden celok a nemôže sa v ňom teda vyskytovať radikálne nepochopiteľno.⁹⁴ V diaľke, v cudzom je však vďaka našej neoboznámenosti celkový pomer k životu a skutočnosti iný a neočakávaný. Takto sa domov a to, čo je nám cudzie, ukazuje fungujúc na tom istom princípe ako fenomény „vnútri – vonku“.

4.4.2 Spojenie v jednote priestoru – rozrôznená jednota

Dôležité pre nás je, že Patočka chápe rozrôznenie súcna na sakrálné a neposvätné ako prvú kategorizáciu súcna, avšak pritom ako rozrôznenie súcna *spojeného v jednote priestorovej rozlohy*.⁹⁵ Prvé je miestom, ktoré je obdarené vyšším charakterom samotného bytia, druhé je oslabeným, odumierajúcim súcnom. Ako sme už videli v náčrte problematiky sakrálnej transsubstanciácie, miesto sa stáva sakrálnym, posväteným, práve združením dá sa povedať, s vyššou mocou, ktorá sa k nám sama zo svojej vôle pridružuje. „Ono“ prelamuje priestor, „ono“ dáva niektorému miestu v priestore absolútny význam.

Keď sa teraz pozrieme bližšie na vzťah sakrálnej a profánnej stavby vidíme, že rozdiel medzi sakrálnou a profánnou architektúrou je iba v určitom odstupnení, nie je rozdielom v pravom slova zmysle. Patočka napríklad namieta proti Eliadeho tvrdeniu, že posvätnosť domu, ktorý má charakter niečoho živého, s nami súvisiaceho, v žiadnom prípade nie je iba reliktom sakrálné-mýtického pojatia. Architektúra je totiž v základe určitý vzťah človeka

---

⁹² Patočka, Jan, „Přirozený svět jako filosofický problém“, in: *Fenomenologické spisy I*, (Praha: Oikoymenth, 2008), s. 193–194.

⁹³ Domov Patočka teda chápe širšie a na rôznych úrovniach, napríklad tak domov rodinný, miestny, krajový, štátny, pričom každá úroveň spĺňa predpoklad onoho známeho, vlúdneho útočiska.

⁹⁴ Patočka, Jan, „Přirozený svět jako filosofický problém“, in: *Fenomenologické spisy I*, (Praha: Oikoymenth, 2008), s. 195.

⁹⁵ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991), s. 24.

k univerzu, prelína sa v nej svetské a božské. Medzi sakrálnou a profánnou architektúrou ide podľa autora o odstupňovanie intenzity sakrálneho, ktoré teda nie je oddelené od nášho sveta, ale naopak, utvára s ním neustále spoločenstvo. Patočkov predpoklad totiž vraví, že „obojí, sakrální i naše, tkví v pôvodním personálním prostoru, jeho tendenciích a dialektice“.⁹⁶ Prichádzame k pochopeniu, že priestor je tým *prvkom, ktorý zjednocuje* náš svet. V tomto priestore nášho sveta sa nachádza všetko v jednote. Vzťah človeka k priestoru, myslené ako vzťahovanie sa k svetu a svojmu okoliu (ktoré je tvorené personálnou štruktúrou vzťahov) je tým východiskovým bodom, ktorý zakladá *každú* architektúru.

V sakrálnom svete je však všetko členené, ako sme už videli na perifériu (horizont, ktorý je niečo celkom iné a má moc nad všetkým jednotlivým), centrum (do ktorého ona absolútna moc prenikla) a ostatok sveta medzi centrom a perifériou (ktorý svoju štruktúru dostáva od blízkosti centra, vzdďaľujúc sa od neho sa stáva čím ďalej tým viac profánnejším). Vidíme znovu, že Patočka svet nedelí na dve protikladné skutočnosti, sakrálnu na jednej a profánnu na druhej strane, na dva rozdielne svety. Zachováva svet jeden, ktorý má jednotnú štruktúru.

---

⁹⁶ Ibidem, s. 25.

5 ČLOVEK A ARCHITEKTÚRA

5.1 Prapôvod architektonického cítenia

Patočka nachádza isté prepojenie medzi dualitou architektonického a skulpturálneho diela a štruktúrou nášho vnemového života. Videli sme, že kinesteticky-taktilné zmyslové pole nám podáva priestor, ktorý je otvorený do neurčitosti, ktorý nás nabáda k vykročeniu doň, a optické zmyslové pole naopak ukazuje priestor uzatvorený hranicou horizontu. Tak to môžeme pozorovať i pri architektonickom diele a skulptúre nachádzajúcich sa v priestore: prvé uzatvára priestor, druhé je umiestnené v priestore, obsadzuje ho. Avšak Patočkovi sa pri tomto prirovnaní objavuje ešte jeden dôležitý moment. Píše: „Je-li architektura umění uzavírajícího prostoru, pak architektonické *cítění* nechybí, nemůže chybět člověku vlastně nikdy; stává se předmětem výslovného formování poměrně pozdě, poněvadž je původně nepozorovanou fólií, neosobním horizontem hapticky-dynamického dramatu, které se v jeho rámci odehrává.“⁹⁷ Autor na tomto mieste pravdepodobne odkazuje práve k pôvodnému „vnútri“, ako onej „nepozorovanej fólii“, ktorá predchádza vzťahu „vnútri – vonku“, dá sa povedať ako umiestneniu sa človeka do priestoru domova, ktorý vníma ako centrum svojho sveta práve určením ho za stred, počiatkový bod, os sveta. „Stavba domova“ sa tým teda dostáva do postavenia, ktoré istým spôsobom určuje naše umiestnenie, bod v priestore, s ktorým sme neodlúčiteľne spojení.

Svoje úvahy o vývoji domu ako stavby „vnútra“ predlžuje Patočka až na akt založenia nového sveta v dome, bod nového počiatku. Píše: „Osvojení prostoru a prostřednictvím prostoru osvojení věcí není toliko technická a pracovní záležitost, nýbrž je to akt založení nového světa.“⁹⁸ Tento moment tiež nachádzame veľa krát i v už spomenutej knihe Mircea Eliadeho, kde je rozpracovávaný do väčších detailov vzhľadom k histórii vzťahu k sakrálnemu, ktorý človek od svojich prvopočiatkov prežíval. Priamo v spomenutej knihe od Eliadeho môžeme sledovať niekoľko momentov, ktoré sa týkajú človeka a jeho domu,

---

⁹⁷ Patočka, Jan, „Úvahy nad Readovou knihou o sochařství“, in: *Umění a čas I*, (Praha: Oikoymenh, 2004), s. 452.

⁹⁸ Ibidem.

domova, ale i človeka a jeho chápania sveta (z pohľadu na svet ako na miesto, ktoré obýva), paralelných s Patočkovými úvahami. Tieto momenty Patočka nielen čiastočne reflektoval vo svojom diele, ale pripojil i svoj pohľad na ne.⁹⁹

U oboch autorov nachádzame tiež poznámky k problematike centra, stredu sveta. Od tohto stredu sveta sa všetko dianie rozprestiera do strán ako od svojho počiatočného bodu. Eliade opisuje pôvod zasadzovania obydli do stredu sveta v potrebe onoho orientačného bodu. Ako náhle je tento vytýčený, stáva sa okolo neho územie obývateľné, premieňa sa vo „svet“ v pravom zmysle slova. Človek prirodzene chce, aby jeho vlastný dom bol tiež v strede sveta, aby bol bezpečný, ako Eliade píše, lebo človek je stvorený ako zárodok od pupku a od tohto „strelu“ rastie, svet bol na počiatku tiež stvorený od pupku, od stredu, od ktorého sa

---

⁹⁹ Prvým takýmto momentom u Eliadeho je práve spomenutý akt „založenia sveta“, ktorý rozdeľuje svet na sakralizovanú časť, ktorá je čistým miestom, miestom ochrany a tiež miestom významovým, a na územie, ktoré je homogénne, zlovestné a cudzie. Rozdeľuje doslova svet na „náš svet“ a „iný svet“, obývané, usporiadané územie a neznámy priestor za jeho hranicami, ktorý je cudzí a chaotický. Eliade navyše píše, že človek posvätnému miestu prikladá kozmogonickú hodnotu, teda hodnotu vzniku nového sveta. V homogénnom svete, ktorý je rozľahlý a nečlenený, ktorý nemá žiadny oporný bod, a teda sa v ňom nemôže uskutočniť žiadna orientácia, je človek stratený a vydaný na milosť a nemilosť. Zjavenie posvätného priestoru má preto pre náboženského človeka existenciálnu hodnotu. Hierofánia objavuje pre človeka „absolútny bod“, „stred“. Tento prejav posvätna, píše Eliade, ontologicky *zakladá svet*, pretože mu dáva rád, kde človek nachádza náboženskú skúsenosť priestoru nehomogénneho. Aby bolo možné vo svete žiť, je treba ho založiť, ale tento sa nemôže zrodiť z chaosu. Tu Eliade predpokladá pevný absolútny bod, ktorý je zlomom, zárezom a ktorý je nám daný, ktorý sme získali, čo predpokladá jeho zjavenie sa človeku prostredníctvom vyššej moci posvätna. Tento bod je stredovou osou každej ďalšej orientácie človeka. Náboženská skúsenosť nehomogénneho priestoru je teda praskúsenosť, ktorá odpovedá založeniu sveta, prejav posvätného nám odhaľuje absolútnu skutočnosť, ktorá je protikladom neskutočnosti nezmernej okolitej rozlohy. Eliade ďalej píše, že profánnu existenciu nenájdeme nikde v rýdzej podobe. V každej ľudskej skúsenosti zostali zlomky potreby orientačného bodu, potreby miesta, ku ktorému sa človek viaže. To sú pre profánneho človeka miesta, ktoré privileguje a ktoré sú posvätnými miestami jeho súkromného univerza. V profánnej skúsenosti tak neexistuje „svet“, ale len zlomky roztriešteného univerza. Eliade, Mircea. *Posvätné a profánné*, (Praha: Oikymen, 2006). ISBN 80-7298-175-7.

rozrastal na všetky strany (Eliade svoj výklad dopĺňa i mnohými príkladmi z histórie národov a ich kroník, kde je zaznamenané, kde onen stred sveta leží).¹⁰⁰

Ako sa v Patočkovom výklade odráža to, že človek sa orientuje do sveta, kde on je centrum tohto sveta, sme spomenuli vyššie. Pripomeňme však, že aj v Patočkovom myslení ľudský dom a domov je určovaný fenoménom „vnútri“, že človek svoju vnútornosť realizuje v dome a k nej sa obracia po celý svoj život, ako k onomu „vnútri“, počínajúc od aktu akéhosi zakorenenia sa do domu a aj do sveta. Dovoľme si ešte jednu dlhšiu citáciu, ktorá výstižne zhŕňa viacero momentov o potrebe vybudovania domova, na ktorom uvidíme prvotnú potrebu stavby hmotnej architektúry. Patočka píše: „Dovršením toho všeho ve vnějšku, vytvořením vlastního světa *jako fyzické reality* je usedlost a dům. Usedlost a dům je tedy jakýmsi vnějším promítnutím něčeho již původněji lidského, jisté možnosti člověka již dříve uchopené.“¹⁰¹ Táto „už skôr uchopená možnosť“ je podľa nás práve akési pôvodné vedomie „vnútri“, ktoré rámcuje naše prežívanie a ktoré zmyslovo realizujeme v optickom uzavretí priestoru, naše pôvodné architektonické cítenie. Na inom mieste, v kritike Readovej knihy, Patočka k problematike architektonického cítenia píše: „Základem architektonického cítění je tento pocit ‚uvnitř‘, pocit uzavřenosti, i když toto uzavření v názorném horizontu se podstatně liší od každé fyzické uzavřenosti tím, že mu podstatně chybí vnějšek, takže je čistým vnitřkem bez vnější stránky.“¹⁰²

Podnetom v kritike Readovho popisu pôvodu vzniku architektúry i skulpturálneho diela bol autorovi rozpor, ktorý spočíval v pojatí vývoja spomenutých priestorových umení. Architektonické i sochárske dielo má totiž podľa Reada spoločný základ. Týmto pôvodným základom má byť monument, ktorý pojal do seba malý haptický obraz božstva, slúžil ako schránka. Uzatvoril tak priestor a dal vznik architektúre, ktorá by teda podľa Reada mala mať skulptívny vznik, založený na hmatovom, teda zmyslovom kontakte, pričom architektonické

---

¹⁰⁰ Túto víziu o tvorení sveta od počiatočného bodu, ktorý sa nachádza v jeho strede, nachádzame v rôznych kultúrach, i v rôznych svetových náboženstvách.

¹⁰¹ Patočka, Jan, *Prostor a jeho problematika, Estetika*, č. 1, (Praha: 1991) s. 36.

¹⁰² Patočka, Jan, „Úvahy nad Readovou knihou o sochařství“, in: *Umění a čas I*, (Praha: Oikymen, 2004), s. 452.

cítanie sa podľa neho vytvára až v rímskej architektúre.¹⁰³ Proti tomu sa Patočka vymedzuje práve pojatím architektúry a sochárstva jednak ako priestorových umení (narozdiel od Reada, ktorý ich povahu vyvodzuje vzhľadom k zmyslovému kontaktu, vďaka ktorému prichádzame špecificky s jedným alebo druhým umením do styku) a potom tiež zdôrazňuje, že nie je možné prepojenie medzi architektúrou a sochárstvom ako priestorovými umeniami zamieňať za totožnosť ich podstaty, ako to činí Read.¹⁰⁴ Podstata a pôvod architektonického diela, ako sme rozobrali vyššie, podľa Patočku nevychádza teda z rovnakého koreňa ako pri sochárstve – z monumentu, ale tkvie v pôvodnejšom, bytostnejšom momente ľudskej existencie – v pôvodnom „vnútri“, ktoré je základom nášho umiestnenia vo svete a nášho kontaktu s vecami. Toto pôvodné „vnútri“, ako sme videli v oddiele 3.2, je teda základom i predpokladom budovateľskej tendencie v človeku.

Po opise ľudskej tendencie budovania architektonického diela na tomto mieste stručne zhrňme, ako je toto dielo zasadené do priestoru. Videli sme, že architektonické dielo predstavuje pre Patočku dielo bytostne priestorové. Ako sám píše, je reálnym trojdimenzionálnym predmetom v reálnom priestore, v ktorom sa nachádza spolu s človekom, pričom ten má možnosť prísť s ním priamo do styku. Videli sme tiež, že architektúra má určité znaky analogické ku štruktúre nášho optického zmyslového poľa: architektúra je akousi hmotnou realizáciou optického priestoru, ktorý uzatvára toto zmyslové pole. Architektúra navyše nielen uzatvára priestor, ale podľa Patočku bytostne znamená prázdny priestor.¹⁰⁵

Ako však architektúra rozvrhuje priestor? Videli sme, že jedným z najpodstatnejších momentov je to, že architektonické dielo vytvára pre nás „vnútrojšok“, dáva nám pocit uzavretosti. Tento vnímame oproti vonkajšku, oproti tomu, čo je neznáme na periférii. Videli sme aj to, ako pre nás prvotný domov tvorí reduplikáciu univerza, teda je určený i horizontálne a vertikálne a prepája tak náš svet so svetom transcendentným. Budovať

---

¹⁰³ Ibidem, s. 451.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 449-450.

¹⁰⁵ „Prázdnota architektonického priestoru môže byť dvojí: netematická a tematická. V řeckém chrámu je netematická: pozornost je upřena na kompaktní součásti a prázdnota je zatlačena na okraj. V římské architektuře je tomu naopak.“ Ibidem, s. 451.

znamená podľa Patočku žiť priestorovo práve preto, že stavbou sa umiestňujeme do sveta, zakoreňujeme sa. Píše: „Uvésti se ve výslovný vztah k bytí znamená však *bydlit, obývat* svět, a obývat svět může člověk pouze tím, že *buduje*; lidský život je ve své podstatě budováním.“¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Ibidem, s. 450.

6 ARCHITEKTÚRA AKO UMENIE

6.1 Umenie ako sloboda

Pre stručný nárys toho, ako Patočka vnímal význam umenia, sa pozrieme na jeho výklad v práci „Umění a čas“ z roku 1966.¹⁰⁷ Autor tu rozlišuje dve historické obdobia, obdobie umeleckej kultúry, kedy dominuje umenie, a obdobie estetickej kultúry, kedy prevláda abstraktný a formálny pojem. Pohľad na umenie podriadil Patočka dejinnému vývoju, chápe ho ako hľadanie, či zápas, ktorý nutne v priebehu dejín podlieha zmenám v dôsledku vývoja kultúry, zmenám v spôsobe poznávania pravdy, poznávania sveta. Nekladieme si nárok na opísanie Patočkom pojatého výkladu významu umenia, avšak je dôležité zmieniť niekoľko poznámok k tejto tak širokej téme. Pomôže nám to k čiastočnému uchopeniu autorovho pohľadu na architektonické dielo ako dielo umelecké i problematiky funkcie tohto druhu umenia.

Zaujíma nás hlavne Patočkov postoj k umeniu ako k spôsobu vyjavovania pravdy. Je to schopnosť, ktorá činí umenie a umelecké diela tak späté s naším životom, tak dôležité pre našu existenciu. Umenie je slobodná činnosť. Je tu od nepamäti, rozvíja sa v každej dobe, a teda ono samo, i to, ako ho chápeme, nutne podlieha zmene v priebehu vývoja kultúry. Patočka píše, že umenie je takto závislé na čase: „A tak není přístup k uměleckému dílu stejný za všech dob, závisí z velké části na konstelaci duchovních činností v dané době, na jejich převládání, či subordinaci – není prostě nezávislý na čase.“¹⁰⁸ Avšak jeden dôležitý moment sa podľa Patočku nemení – je ním náš prejav slobody skrze umelecké dielo. Uvedomujeme si, že tento prejav nebol vždy zjavný, rozvinul sa plne pravdepodobne až v modernom umení.¹⁰⁹ Táto sloboda, ktorá je vyjadrením ľudskej vnútornosti, ako sa zdá, tvorí jeho zmysel a nie je vo svojej autenticite obmedzovaná žiadnou mocou ani sociálnymi silami. V priebehu dejín sa však mení jej vyjadrenie v diele. Toto vyjadrenie podľa Patočku prechádza od období, kedy zobrazovanie bolo podriadené štýlu nie však ešte nápodobou,

---

¹⁰⁷ Patočka, Jan, *Umění a čas*, in: *Umění a čas I*, (Praha: Oikymen, 2004).

¹⁰⁸ Ibidem, s. 306.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 314, 317-318.

k obdobiu umenia ako nápodoby skutočnosti, potom cez obdobie, kedy už začína byť univerzom samo pre seba, stále však podržujúc princíp nápodoby, až po umenie 20. storočia, ktoré realitu prekračuje k akémusi oprostenému náhľadu, ktorý podáva „svet a bytie vo svojom výtrysku“, navracia sa k štýlu.¹¹⁰ V období, ktoré je autorom nazvané ako „obdobie umeleckej kultúry“, je zmyslom umeleckého diela poukazovať na svet, ktorý zobrazuje. Sloboda však podľa autora prechádza v umeleckom diele plne na povrch práve v období „estetickú kultúru“. Týkajúc sa umenia súčasnej doby, ktorú Patočka nazval „estetickou epochou“, ide o slobodu vyjadrujúcu ľudské vnútro, ktorá nám vyjavuje nielen toto vnútro vo vzťahu k vonkajšku sveta, ale i vnútro ako nás samých, ktorí prichádzame touto cestou k určitej podstatnej reflexii. Takéto umenie je charakterizované „tvorbou děl, jejichž nazírání obsahuje svůj smysl v sobě jako v určitém prožívání, které nepoukazuje k ničemu jinému a dalšímu mimo sebe.“¹¹¹ Vyjavuje nám to, na čo v bežnej skúsenosti často zabúdame, to, čo často sami nevidíme a nepociťujeme. Autor sa na konci štúdie vyjadruje: „Umění je i pro nás průzkumem viditelného světa (viditelnost tu bereme v širokém smyslu toho, co je smyslově či bezprostředně přístupné vůbec), který propracovává náš citový život, ten život, který otvírá horizonty.“¹¹² Svoju úvahu uzatvára tým, že umenie je hlavne svedectvom slobodnej tvorivej sily a hlbkej autonómie ľudského ducha.

6.2 Architektúra ako umenie priestorové (transcendentálny presah)

Vzťah architektonického umenia k priestoru je u Patočku podstatným momentom rozboru jeho podstaty. Umenie samotné má však podľa autora k priestoru významný vzťah. Píše: „Umění se k prostoru vztahuje podstatně, poněvadž je pokusem založit lidský život na jeho bytostných kořenech, dát mu výslovný vztah k bytí, nejenom k jsoucím věcem“, pričom týmto výslovným vzťahom je vzťah budovania.¹¹³ Umenie v kontraste s vedou sa obracia na tú stránku ľudského života, ktorá nám odhaľuje, ako sme videli, to, čo mnohokrát sami

---

¹¹⁰ Ibidem, s. 316.

¹¹¹ Ibidem, s. 314.

¹¹² Ibidem, s. 317–318.

¹¹³ Patočka, Jan, „Úvahy nad Readovou knihou o sochařství“, in: *Umění a čas I*, (Praha: Oikoymenth, 2004), s. 450.

nevnímame, ako autor píše, predkladá pred nás „súcna i meradlo ich bytia“.¹¹⁴ Vo svojej kritike Readovej knihy o sochárstve sa nachádza pasáž, kde Patočka opakuje, že umenie nám poskytuje onú silu, ktorou i architektonické dielo preniká k zmyslu ľudského bytia na svete ako budovania. V kritike Reada prepája umenie s motívom „budovania“, keď píše: „Umění chtít nechtít *staví* v nejzákladnějším smyslu slova; činí zjevným *základ*, na kterém stojí všechno (...) a dovoluje věcem i nám pnout se teprve do prostoru, jehož dimenze rozestírá tak, aby i nepřítomné, nedané, neskutečné mohlo se setkat se skutečným a stalo se samo událostí.“¹¹⁵ Toto důležité miesto nám ukazuje, ako sa práve i v architektonickom umení môžu stretávať, prenikať svetské i božské. Navyše prirovnanie umeniu k stavbe, ktorá tvorí základ nášho života, je v architektonickom umení najzrejmejšie, je tu priamo zhmotnené. Uvedomujeme si, že na tomto mieste autorovho výkladu nie je prepojenie medzi umením a architektúrou celkom jasné, naša snaha, je preto snahou o pochopenie možnosti takéhoto prepojenia, ktoré, ako sa domnievame, autor naznačuje. Realizácia prieniku dvoch svetov v architektonickom diele je však navyše podľa nás Patočkom uchopená jeho následným prirovnaním ku konkrétnym architektonickým dielam. Nie je tu iba obrazom, metaforou, architektonické dielo je podľa Patočku skutočným miestom prieniku transcendentna do nášho sveta.¹¹⁶

Je pravda, že vzťah k transcendentnu nemá iba architektúra. Autor nachádza tento vzťah silne zastúpený v každom umení a rozčleňuje ich podľa typu, akým sa k transcendentnu vzťahujú. Píše: „Podle toho, zda umělecké dílo klade důraz na *celek*, *k němuž* se děje transcendování, nebo na *událost transcendence* samu, je buď převážně prostorovým, nebo převážně časovým dílem.“¹¹⁷ Za prevažne (nie celkovo, lebo nesmieme zabúdať, že každé umelecké dielo má vzťah k priestoru i času) priestorové umelecké diela potom autor považuje diela architektonické, sochárske i maliarske.

---

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem, s. 450–451.

¹¹⁶ „Tak je v dórskeu chrámu *světské, božské zde mezi námi*; v gotickém prostoru je *transcendentní svět zde*.“ Ibidem, s. 451.

¹¹⁷ Ibidem.

Ohľadne architektúry (ako diela, ktoré zopakujeme: kladie dôraz na „celok ku ktorému sa deje transcendovanie“) môžeme teraz lepšie pochopiť, ako dôležitá je pre Patočku udalosť sakrálnej transsubstanciácie. Zdá sa nám, že na základe princípu budovania, ktorý tak bytostne v človeku pramení, vychádzajúceho z pôvodného „vnútri“, a aktu akéhosi zmierenia a utvorenia spoločenstva medzi božským a svetským interpretuje autor význam i podstatu konkrétnych architektonických diel. Za zmienku určite stojí opis rôznorodého prelínania sa vnútrajšku a vonkajšku v konkrétnych obdobiach, dôležitých v dejinách umeleckej architektonickej tvorby, kde autor súhlasí s Readom, pričom úlohu tohto prelínania zdôrazňuje práve jej ukotvením v pôvodnom „vnútri“, ktoré samo nemá vonkajšku a ktoré je základom celej dialektiky „vnútri – vonku“.¹¹⁸

6.3 Pár poznámok k fascinácii architektúrou domova, zrkadliacej sa v umení poetickom

Celá veľká časť úvah, venovaná u Patočku vzťahu človeka k domovu, človeka označeného doslova „bytostou domova“, nám ukazuje ako veľmi sme s domovom zrastený, akú veľkú rolu hrá budovanie v našom živote. Videli sme teda, ako je človek tesne pripútaný týmto spôsobom k architektonickému dielu celou svojou osobou, celým svojím bytím. Tento motív pôvodne ľudského vzťahu k domovu je potom často využívaný v tej z ľudských činností, ktorá podľa nás zrkadlí jeho vnútro – v umení poetickom. Tak to spozoroval i Patočka, v úvahách nad Bachelardovou knihou nazvanou *Poetika priestoru*.¹¹⁹ Zmienka autorových úvah smerujúcich k umeniu poetickému na konci našej práce stojí za to z toho dôvodu, že sa venuje problematike architektúry, reflektovanej iným umením.

Bachelard sám vo svojej knihe hľadá odpoveď práve na otázku, z kadiaľ vyvierajú všetky obrazy domu v umení, čo tvorí „esenciu“, ktorá by jedinečnú hodnotu týchto obrazov odôvodňovala.¹²⁰ Sám označuje fenomenológiu za cestu, ktorá nám môže objasniť pôvod básnických obrazov venujúcich sa domu a domovu. Pokúša sa o štúdium fenoménu básnického obrazu, o štúdium jeho východiska v individuálnom vedomí človeka. Úlohou

---

¹¹⁸ Ibidem, s. 453.

¹¹⁹ Bachelard, Gaston, *Poetika priestoru*, (Praha: Malvern, 2009).

¹²⁰ Ibidem, s. 29.

fenomenológa je podľa Bachelarda dospieť k odhaleniu toho, kde sa nachádza príľnutie, ktoré je určitým spôsobom vrodené prvotnej funkcií obývania.¹²¹

I v tomto diele nachádzame tematiku domu ako útočiska, ktoré človeka bráni pred nepriateľskými silami. Domov a bývanie je podľa neho jadrom šťastia, ktoré je pre človeka bezprostredné, ústredné a isté. Dom je pre človeka „ne-ja“, ktoré chráni „ja“.¹²² V Bachelardovom výklade spojenom tesne s výkladom básnických obrazov nachádzame i transpozíciu domu do ľudských hodnôt a ľudských hodnôt do domu. Tak je dom personifikovaný ako ten, ktorý prijíma fyzickú a morálnu energiu ľudského tela a jeho hodnoty ochrany a rezistencie sa premieňajú v ľudské hodnoty. Bachelard píše: „Takový dům (...) je nástrojem, s jehož pomocí lze čelit kosmu“.¹²³ Takto človek doslova splýva s domom v jeden organizmus, prežíva funkcie domu, prežíva vzťah k domu i vzťah takéhoto celku (človek v dome) k svetu, ktorý ho obklopuje.

Patočka videl tento tesný vzťah veľmi jasne a v dodatku k eseji „Prostor a jeho problematika“, venovanému práve Bachelardovi, píše o začiatkoch spojenia umenia a príbytku už v počiatkoch formovania príbytku – v jaskynnom umení: „Toto umění je docela přirozeným prodloužením reduplikace světa na vnější a vnitřní, nevlastní a vlastní, který tehdy člověk objevil. Jeskyně poskytuje často, ba u vyzdobených jeskyň vždycky prostor, který je mnohem širší a bohatší než nora a jiná nouzová útočiště; je to jiný prostor, jiný svět“.¹²⁴ Domov, ako sme videli, je pre Patočku výsledkom budovania, ktoré navyše zahŕňa i onú transsubstanciáciu sakrálna. Je úsilím o zakotvenie sa človeka vo svete, je výsledkom harmonického spolužitia onoho „my“, ktoré je jeho jadrom. Takýto vzťah človeka k domu a domovu je právom označovaný za prirodzený, *bytostný vzťah* človeka existujúceho vo svete a k tomuto svetu sa vzťahujúceho, niet teda divu, že nachádzame tento konkrétny motív tak silne zastúpený i v básnickom umení.

---

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem, s. 30.

¹²³ Ibidem, s. 66.

¹²⁴ Patočka, Jan, Prostor a jeho problematika, *Estetika*, č. 1, (Praha: 1991), s. 35.

7 ZÁVER

Tendencia budovať, ako už bolo spomenuté, vychádza podľa Patočku z ľudskej prirodzenosti. V jeho diele sme vystopovali niekoľko aspektov tejto tendencie.

Prvým takýto aspektom je existenčná potreba umiestnenia sa vo svete, takpovediac zapustenia svojich koreňov do vecí – zasadéním sa do sveta pomocou budovania, „usporiadavania“ priestoru. Toto umiestňovanie vychádza z nášho pôvodného osobného „vnútri sveta“, na ktorom každé ďalšie budovanie stojí ako na svojom základe a predpoklade.

Ďalším je potreba domova, vybudovanie akéhosi počiatku, stredu, z ktorého sa vzťahujeme ku svetu, stredu, ku ktorému sa neustále obraciame. Človek ako bytosť domova, ktorý je preňho súkromným priestorom, vytvára domov ako svoj „vnútrajšok“ spolužitím spoločenstva (s ktorým sa vo svojej existencii na svete vyrovnáva) i ako ochranu pred nástrahami toho, čo je mu cudzie – „vonku“. Domov je akousi intimitou človeka, potrebou vytvorenia vlastného sveta ako fyzickej reality, prvou hmotnou realizáciou ľudskej vnútornosti.

Nakoniec ešte zmieňme vzťahovanie človeka k transcendentnu. Premietnutie obrazu sveta, stvorenia a poriadku vesmíru človekom do konkrétneho diela, do architektúry znamená znovu – vytváranie sveta (univerza) v architektonickom diele, a ako sme videli, podstatne súvisí so vzájomnou identifikáciou oboch svetov. Avšak Patočka chápe umenie ako skutočné prelínanie s transcendentnom a architektonické dielo následne ako priame umožnenie tohto stretnutia svetského s božským, ako možnosť nahliadnutia pravdy, ku ktorej je človek bytostne priťahovaný, ako k hľadaniu podstaty svojej existencie.

Videli sme, že Patočka sa dotkol rozboru architektúry hlavne z hľadiska problematiky vzťahu človeka k priestoru, ktorého základ videl v pochopení bytia človeka vo svete. Zistili sme, že autor síce nevypracoval žiaden samostatný rozbor problematiky architektonického umenia, avšak pripravil preň celú širokú základňu v podobe rozpracovania problematiky priestoru a spôsobu ľudskej existencie v priestore. Naším zámerom však bolo práve obrátiť

ozornosť hlavne k Patočkovým zmienkam týkajúcim sa architektonického diela.¹²⁵ Ich nahliadanie pomocou rozboru fenoménov tak tesne spojených s touto problematikou, akými sú práve zmyslovosť, telo, svet, priestor alebo domov, poukazujú na rozsiahle úvahy autora týkajúce sa umenia architektonického a ponúkajú inšpiratívny podnet pre ďalšie, podrobnejšie rozpracovanie fenomenologickej estetickej teórie architektonického umenia.

---

¹²⁵ Aj keď sme si vedomí, že sme nakoniec nemohli preštudovať celý rozsah Patočkových spisov a dohľadať tak naozaj každý výskyt danej problematiky, myslíme, že uvedené poznámky dostačujú pre potrebu náčrtu autorovho uvažovania o architektúre.

8 ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Primárna literatúra:

- BACHELARD, Gaston. *Poetika priestoru*, (Praha: Malvern, 2009). ISBN 978-80-86702-61-2.
- ELIADE, Mircea. *Posvätné a profánné*, (Praha: Oikymenh, 2006). ISBN 80-7298-175-7.
- HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*, (Praha: Oikymenh, 1996). ISBN 80-86-005-12-7
- HUSSERL, Edmund, *Ideje k čistej fenomenologii a fenomenologickej filosofii II*, (Praha: Oikymenh, 2006). ISBN 80-7298-129-3.
- MERLEAU-PONTY, Maurice. *Primát vnímání a jeho filosofické důsledky*, (Praha: Togga, 2011). ISBN 978-80-87258-72-9.
- PATOČKA, Jan, „Co je vidění?“, in: *Umění a čas I*, (Praha: Oikymenh, 2004). ISBN 80-7298-113-7.
- PATOČKA, Jan, „Náčrtek historického vývoje pojmu priestoru (od počátku k Leibnizovi)“, in: *Aristotelés jeho předchůdci a dědicové*, (Praha: ČSAV, 1964).
- PATOČKA, Jan, „Priestor a jeho problematika“, *Estetika*, č. 1, 1991. ISSN 0014-1291.
- PATOČKA, Jan, „Předměty vnějšího a vnitřního vnímání“, in: *Fenomenologické spisy I*, (Praha: Oikymenh, 2008). ISBN 978-80-7298-307-0.
- PATOČKA, Jan, „Přirozený svět“, in: *Fenomenologické spisy I*, (Praha: Oikymenh, 2008). ISBN 978-80-7298-307-0.
- PATOČKA, Jan, „Úvahy nad Readovou knihou o sochařství“, in: *Umění a čas I*, (Praha: Oikymenh, 2004). ISBN 80-7298-113-7.
- PATOČKA, Jan, *Dopisy Václavu Richterovi*, (Praha: Oikymenh, 2001). ISBN 80-7298-029-7.
- PATOČKA, Jan, *Poznámky o priestoru*, (Praha: October 2003). CFB-03-15/ CTS-03-16.
- PATOČKA, Jan, *Tělo, společenství jazyk, svět*, (Praha: Oikymenh 1995). ISBN 80-85241-90-0.
- PATOČKA, Jan, *Úvod do fenomenologické filosofie*, (Praha: Oikymenh, 1993). ISBN 80-85241-47-1.

Sekundárna literatúra:

- PĚTOVÁ, Marie, „Priestor jako priestor (k) jednání“, in: AJVAZ, M., HAVEL, I. M., MITÁŠOVÁ, M. (ed.), *Priestor a jeho člověk*, (Praha: Vesmír, 2004). ISBN 80-85977-60-5.
- PETRÍČEK, Miroslav, *Úvod do (současné) filosofie*, (Praha: Herrmann & synové, 1997).